

A. Compte

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

↓ ΠΡΙΝ ΑΠ' ΤΟΝ ΘΕΤΙΚΙΣΜΟ

I. Ο ΝΟΜΟΣ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΚΑΘΕΣΤΩΤΩΝ(*)

✓ α) Νόμος τῶν τριῶν καθεστώτων (θεολογικοῦ, μεταφυσικοῦ, θετικοῦ).

ΓΙΑ νὰ ἐρμηνεύσουμε ὅπως πρέπει τὴν ἀληθινὴ φύση καὶ τὸ χαρακτήρα τῆς θετικῆς φιλοσοφίας, εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ριξοῦμε πρῶτα μιὰ γενικὴ ματιὰ στὴ προοδευτικὴ πορεία τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, ἀντιμετωπίζοντάς το στὸ σύνολό του : ἐπειδὴ, μιὰ ὁποιαδήποτε ἀντίληψη δὲν μποροῦμε καλύτερα νὰ τὴ γνωρίσουμε παρά ἀνατρέχοντας στὴν ἱστορία τῆς(**).

Μελετώντας ἔτσι ὅλη τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἀνθρώπινης

(*) Οἱ ὑποδιαίρεσεις τοῦ κάθε μαθήματος προστέθηκαν ἐδῶ στὸ κείμενο τοῦ Κόντ γιατὴ τὴν πιὸ εὐκόλη κατανόηση τοῦ ἔργου.

(**) Σημαντικὴ διαβεβαίωση, ποὺ ὑπῆρχε ἄλλωστε στὸ πνεῦμα τοῦ «αἰῶνα τῆς ἱστορίας». Εἶναι ἐλάχιστα συζητήσιμη στὸν αἰσθητικὸ, πολιτικὸ, γλωσσικὸ κ.ἄ. τομεῖς, ὅπου ἡ ἐξέλιξη εἶναι ἀναμφισβήτητα κεφαλαιώδης. Ὡστόσο, ἡ ἐφαρμογὴ τῆς στὶς ἐπιστημονικὲς ἀντιλήψεις εἶναι ἀρκετὰ παράξενη. Προκειμένου γιὰ ἓναν πλατὺ ἐπιστημονικὸ δογματισμὸ, ἂν οἱ γνώσεις ἔχουν ἀλλάξει, αὐτὸ δὲν συνέβη παρά γιὰ νὰ περάσουν ἀπ' τὸ

συνοπτικό διάγραμμα πού σᾶς ἔχω παρουσιάσει(*)).

Χωρίς ἀμφιβολία ἡ φύση τοῦ παρόντος δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἐκτιμηθεῖ ὀλότελα καὶ μὲ τρόπο πού νὰ μπορεῖ νὰ σχηματίσει κανεὶς γι' αὐτὸ κάποια ὀριστική γνώμη, παρὰ μοναχὰ ἂν τὰ διάφορα μέρη του θὰ ἀναπτύσσονταν διαδοχικὰ. Τέτοιο εἶναι συνήθως τὸ δυσάρεστο στοὺς καθορισμούς, πού εἶναι σχετικοὶ μὲ συστήματα ἰδεῶν μεγάλης ἔκτασης, ὅταν προηγούνται στὴν ἔκθεση. Ὡστόσο, οἱ γενικότητες μποροῦν νὰ γίνουν ἀντιληπτές μὲ δύο τρόπους : ἢ σὰν πρῶτο πλάνο μιᾶς θεωρίας πού πρόκειται νὰ συγκροτηθεῖ ἢ σὰν περίληψη μιᾶς συγκροτημένης θεωρίας. Κι ἂν μοναχὰ μὲ τὸ δεύτερο τρόπο ἀποκοτῶν ὅλη τὴν ἀξία τους, αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι μὲ τὸν πρῶτο ἔχουνε λιγότερη σημασία, χαρακτηρίζοντας ἐξαρχῆς τὸ θέμα πού πρόκειται νὰ θεωρηθεῖ.

Ἡ γενικὴ περιγραφή τοῦ πεδίου τῶν ἀναζητήσεων μας, χαραγμένη μὲ κάθε δυνατὴ αὐστηρότητα, εἶναι, γιὰ τὸ μυαλό μας, μιὰ ἰδιαίτερα ἀναπόφευκτη εἰσαγωγή σὲ μιὰ τόσο πλατιά μελέτη καὶ ὡς τώρα τόσο λίγο καθορισμένη ὅσο αὐτὴ πού θὰ μᾶς ἀπασχολήσει.

Τέλος, ὑπακούοντας σὲ τούτη τὴ λογικὴ ἀναγκαιότητα, νομίζω ὅτι ὀφείλω νὰ σᾶς δείξω, ἀπὸ τούτη τὴ στιγμή, τὴ

λέξεις ἐκφράζουν καλύτερα τὸ ἀντικείμενο τῆς παρούσας Διδασκαλίας ἀπ' ὅσο ὁ ὅρος Φιλοσοφία τῶν Ἐπιστημῶν, πού θὰ ἔμοιαζε σήμερα ὅτι ἀποκλείει τὴν κοινωνιολογία καὶ ὁ ὅρος Φυσικὴ Φιλοσοφία, μὲ τὸν ὅποιο οἱ Ἄγγλοι θεωροῦν, ὕστερ' ἀπ' τὸ Νεύτωνα, τὸ σύνολο τῶν γνώσεων παρατήρησης, ἐνῶ ὁ Κόντ δὲν ἀντιμετώπισε στὴ Διδασκαλία του ἄλλο ἀπὸ «τὴν καθαρὴ μελέτη στὶς γενικότητες τῶν διαφόρων γνώσεων, θεωρημένες σὰν ὑποκείμενες σὲ μιὰ καὶ μόνη μέθοδο».

(*) Πρόκειται γιὰ τὸ Συνοπτικὸ Πίνακα (τὸν δίνουμε πιά πάνω, στὴν εἰσαγωγή) πού προηγεῖται στὸ ἔργο καὶ ἀναγγέλλει τὰ θέματα τῶν 72 προφορικῶν μαθημάτων τῆς Διδασκαλίας (ἐλαττωμένα σὲ 60 στὸ τυπωμένο ἔργο).

σειρὰ τῶν βασικῶν παρατηρήσεων πού ἔδωσαν ζωὴ σ' αὐτὴ τὴ νέα διδασκαλία καὶ πού θ' ἀναπτύχθουν ἄλλωστε εἰδικά, ὕστερα, μὲ ὅλη τὴν ἀπαιτούμενη ἔκταση στὴ σπουδαιότητά τους.

νοημοσύνης στις διαφορές της σφαίρες ενεργητικότητας, (*) αρχίζοντας απ' την πρώτη κι απλούστερη όρμη της και φτάνοντας ως το σήμερα, νομίζω ότι έχω ανακαλύψει ένα μεγάλο βασικό(**) νόμο, στον οποίο υποτάσσεται από αμετά-

ένα σφάλμα σε κάποιο άλλο, προτού φτάσουν στην αλήθεια, όπου σταματούν. Έτσι που η ιστορία τους δε μπορεί παρά να είναι εκείνη των διαδοχικών τους σφαλμάτων, που το ενδιαφέρον τους, δόλτελα αρνητικό, είναι μέτριο. Ωστόσο, σύγχρονοι σοφοί (Κόντ Μπερνάρ, Ντίχμ, Άνρι Πουανκαρέ, Έμιλ Μεγερόν κ.κ.) δίνουνε στις προσωπικές υποθέσεις ή ιδέες του κάθε σοφού μια έξοχη θέση για τη συγκρότηση ακριβώς της κάθε γνώσης, πράγμα που δικαιολογεί τη γενική πρόταση του Κόντ.

(*) 'Ο Κόντ επιμένει σε τούτη την ιδέα: «όλη» και πιο πάνω «στο σύνολό του» για να μη θεωρήσουμε σαν απλή ιστορία των γνώσεων την φιλοσοφία της ιστορίας του, που διατείνεται ότι θέλει να εκφράσει το γενικό νόμο της εξέλιξης όλης της ανθρωπότητας: τις κυβερνήσεις, τις τέχνες, τις ιδέες, τα ήθη κλπ.

(**) 'Ο νόμος αυτός των τριών καθεστώτων είναι η περίληψη όλης της κοινωνικής δυναμικής. 'Ο Κόντ το είχε πει ήδη το 1822. Ωστόσο, είναι αλήθεια «ανακάλυψη»; Βρισκότανε σαν σπέρμα στο πνεύμα αρκετών «φιλοσόφων» της Γαλλίας κατά το 18ο αιώνα, όπως στο «φρόνιμο Τυργκό» (Σχέδιο δύο διδασκαλιών στην Παγκόσμια Ιστορία, 1750) και στο «έπιφανή Κοντορόσέ» (Σχεδιάγραμμα ενός ιστορικού Πίνακα της Προόδου του Ανθρώπινου Πνεύματος, 1794). 'Ο Κόντ όμως νόμιζε ότι η αληθινή έννοια της συνεχόμενης προόδου της ανθρωπότητας ήταν καλυμμένη, ίσαμε πριν απ' αυτόν, από μια άδικη περιφρόνηση προς το Μεσαίωνα. Η εποχή αυτή δεν είναι καθόλου επαναστροφική κι ο Κόντ θέλει να τον αποκαταστήσει (σύμφωνος έδω με τη σύγχρονη του ρομαντική τάση, με τον παλιό δάσκαλό του Σαιν Σιμόν και με τους θεωρητικούς της Παλινορθώσης, όπως ο Ζοζέ ντε Μέστρ που εκτιμούσε). Την θεωρεί καλύτε-

βλητη αναγκαιότητα(*) και που μου φαίνεται να μπορεί να έδραιωθεί σταθερά, είτε με νοητές αποδείξεις προερχόμενες από τη γνώριμία της διοργάνωσής μας, είτε με ιστορικές έποληθεύσεις που προκύπτουν απ' την προσεκτική εξέταση του παρελθόντος.(**)

'Ο νόμος αυτός συνίσταται στο ότι κάθε μια πρώτη

ρα οργανωμένη από την αρχαιότητα (έπειδή ήξερε να χωρίζει και να ιεραρχεί τις δύο έξουσίες: το πνευματικό και το πρόσκαιρο) κι επιπλέον λιγότερα στρατιωτική (παρά την «ρωμαϊκή ειρήνη»), έπειδή οι μεγάλοι πόλεμοί της υπήρξαν κυρίως άμυντικοί (και οι Σταυροφορίες!). Ωστόσο, αυτή ή με κάθε τρόπο αλληλουχία είναι πολύ άμφίβολη (δές την τελευταία παράγραφο του κεφαλαίου αυτού).

(*) 'Α μ ε τ ά β λ η τ η α ν α γ κ α ι ό τ η τ α. 'Ο Κόντ φαίνεται δεν δέχεται καμμιά ενέργεια απ' τις άτομικές θελήσεις, πάνω στους νόμους των κοινωνικών γεγονότων.

Πίστευε όμως πως είναι οι πιο προσιτές στην ανθρώπινη μεσολάβηση, δυνάμει αυτής της γενικής αρχής: ή δυνατότητα να προβλέψεις τα γεγονότα ποικίλει με αντίστροφη φορά προς τη δυνατότητα να τα δικαιολογήσεις.

Λόγου χάρη, προβλέπουμε αυτά που συμβαίνουν στον ουρανό χωρίς να μπορούμε να ενεργήσουμε πάνω τους. Το αντίστροφο συμβαίνει με τα φυσιολογικά γεγονότα, παραδειγματός χάρη στην Ιατρική. Και πολύ περισσότερο στα κοινωνικά. 'Ο ντετερμινισμός είναι παντού άπόλυτος. Ωστόσο, παντού ή νοημοσύνη μας μπορεί λίγο ή πολύ να τον χρησιμοποιήσει.

(**) Τα δύο αυτά είδη άποδείξεων, το ένα άτομικό, το άλλο ομαδικό, σχεδιάζονται πιο κάτω στο κείμενο (δές: δύο άποδείξεις αυτού του νόμου, και την άδιάκοπη ανάγκη συστηματοποίησης της θεωρίας και της πρακτικής). «Η θεωρία της εξέλιξης που έφτιαξα τότε, τολμώ να το πώ, είναι τόσο πλατιά άποδειγμένη όσο κανένας άλλος ουσιαστικός νόμος της φυσικής φιλοσοφίας».

άντίληψή μας, κάθε κλάδος τῶν γνώσεών μας, περνάει διαδοχικά ἀπὸ τρία θεωρητικά διαφορετικά καθεστῶτα: τὸ θεολογικὸ ἢ μυθικὸ, τὸ μεταφυσικὸ ἢ ἀφηρημένο, τὸ ἐπιστημονικὸ ἢ θετικὸ. Μ' ἄλλα λόγια, τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα, ἀπὸ τὴ φύση του χρησιμοποιεῖ διαδοχικά σὲ κάθε του ἔρευνα τρεῖς μεθόδους φιλοσοφίας, μὲ χαρακτήρα οὐσιαστικά διάφορο καὶ ἐπιπλέον ριζικὰ ἀντίθετο: πρῶτα ἡ θεολογικὴ μέθοδος, ὕστερα ἡ μεταφυσικὴ καὶ ὕστερα ἡ θετικὴ. Ὅποτε, ἔχουμε καὶ τρία εἶδη φιλοσοφίας ἢ γενικὰ συστήματα ἀντιλήψεων στὸ σύνολο τῶν φαινομένων, πού ἀποκλείονται μεταξύ τους ἀμοιβαῖα. Ἡ πρώτη εἶναι τὸ σημεῖο ξεκινήματος, ἀπαραίτητο στὴν ἀνθρώπινη νοημοσύνη: ἡ τρίτη εἶναι ἡ ὀρισμένη καὶ σταθερὴ κατάσταση τῆς ἀνθρώπινης νοημοσύνης: ἡ δευτέρη περιορίζεται ἀπλῶς γιὰ μετάβαση (*) ἀπὸ τὸ ἓνα στὸ ἄλλο.

(*) Τὰ τρία αὐτὰ καθεστῶτα τῆς ἀνθρωπότητας πού ἀναφέραμε κίβλας στὴν Εἰσαγωγή, ἀπαριθμοῦνται τρεῖς φορές συνέχεια στὴν παράγραφο αὐτή, προτοῦ ληφθοῦνε χωριστὰ στίς ἐπόμενες τρεῖς παραγράφους. (Θ' ἀναλυθοῦνε λεπτομερειακὰ στὰ ἐπόμενα μαθήματα). Ἀλλὰ ἡ κουραστικὴ αὐτὴ ἐπανάληψη δείχνει διαδοχικὰ τρεῖς σπουδαῖες ιδέες:

1) Ἡ θεωρητικὴ σκέψη εἶναι πού κυριαρχεῖ στὴν ἐξέλιξη ὄλων τῶν ἀνθρώπινων ἱκανοτήτων: μῦθος, μετὰ ἀφαίρεση, τέλος γνώση («Οἱ ιδέες κυβερνοῦν τὸν κόσμο»).

2) Οἱ τρεῖς μέθοδοι φιλοσοφίας, «ριζικὰ ἀντίθετες, ἀποκλείονται μεταξύ τους διαρκῶς». (Γιὰ νὰ ὑποχρεωθοῦμε νὰ ἐκλέξουμε μία, δηλαδὴ γιὰ νὰ εἴμαστε σήμερα θετικιστές, πρέπει νὰ μὴ μπορούμε νὰ τίς συνδυάσουμε μεταξύ τους, ἀφοῦ δὲν εἶναι ὁμογενεῖς).

3) Τὸ δεῦτερο καθεστῶς εἶναι «μοναχὰ» ἡ ἀπαραίτητη μετὰ βίωσις, ἀπὸ τὸ πρῶτο στὸ τρίτο ἀλλὰ ἀρκετὰ ἀσημαντῆ, ἐνῶ τὸ τρίτο εἶναι «ὀριστικὸ καὶ σταθερό». (Ὁ

Στὸ θεολογικὸ καθεστῶς, —τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα—κατευθύνοντας τίς ἔρευνές του πρὸς τὴ βαθύτερη φύση τῶν ὑπάρξεων, τίς πρῶτες καὶ τελευταῖες (**) αἰτίες ὄλων τῶν ἐντυπώσεων του, μὲ μιὰ λέξη, πρὸς τίς ἀπόλυτες γνώσεις (**), ἀναπαρασταίνει γιὰ τὸν ἑαυτό του τὰ φαινόμενα ὡς προϊόντα τῆς ἀμεσῆς καὶ συνεχόμενης ἐνέργειας τῶν ὀλίγων ἢ πολλῶν ὑπερφυσικῶν δυνάμεων, πού ἡ αὐτοπροαίρετη μεσολάβηση (**), ἐξηγεῖ ὅλες τίς φανερές ἀνωμαλίες τοῦ σύμπαντος(***).

Κόντ θέλει νὰ βραχύνει τὸ δεῦτερο καθεστῶς, τοῦ ὁποῦ ὅ,τι ἐπέζησε, μὲ τὸ νὰ εἶναι καὶ ὅ,τι πῶ πρόσφατο, εἶναι καὶ τὸ πῶ ἐπικίνδυνο γιὰ τὸ θετικισμό. Γι' αὐτὸ τὸ ἀποκαλεῖ καταστρεπτικὸ καὶ ἀρνητικὸ, ἐνῶ πιστεύει πὼς τὸ τρίτο εἶναι τὸ μόνο ἱκανὸ νὰ ἐπανακτίσει καὶ νὰ διαβεβαιώσει. Λειτουργία τόσο πῶ σπουδαία πού δὲν μπορεῖ νὰ σκεφτεῖ ἓνα τέταρτο καθεστῶς (δὲς τίς σημ. στὴ σελ. 60).

(*) Ἡ πρώτη αἰτία ἢ ὁ Θεός, εἶναι οὐσιαστικὰ θεολογικὴ. Οἱ τελικὲς αἰτίες (ντετερμινισμός) ἔχουν ἀκόμη ὀρισμένους ὀπαδοὺς μεταξύ τῶν σοφῶν, ὅπως ὁ Κυβιέ. Ὁ Κόντ ὅμως θ' ἀντικαταστήσει παντοῦ τὴν ἀρχὴ τοῦ ντετερμινισμοῦ μὲ τὴν ἀρχὴ τῶν ὄρων ὑπαρξῆς.

(**) Γιὰ τὸν Κόντ, ἡ μόνη ἀπόλυτη ἀλήθεια, εἶναι ἡ σχετικότητα στὸ κάθε τί. Ὅ,τι εἶναι ἐνδόμυχο, πρῶτο ἢ τελευταῖο εἶναι ἀπόλυτο, δηλαδὴ ὑπερφυσικὸ ἢ ἔξω ἀπ' τὰ πράγματα, δυσκολογνώριστο ἢ ἀνεπαλήθευτο. Ἐδῶ, μπορεῖ κανεὶς νὰ λυπάται, πού ὁ θετικισμὸς δὲν ἐπιτρέπει συστηματικὴ καὶ πλήρη ἀνάλυση σ' αὐτὲς τίς ψευδογνώσεις. Μοναχὰ μιὰ κριτικὴ τῆς γνώσης, κατὰ τὸν τρόπο τοῦ Κόντ θὰ μπορούσε νὰ ἐπιχειρήσει κάτι τέτοιο. Ὅποτε, ὁ Κόντ δὲν θὰ ἔβλεπε ἐδῶ τίποτε ἄλλο ἀπὸ κάποιαν ἀρχὴ ἐπιβίωσης τοῦ μεταφυσικοῦ, ἂν καὶ ὀνόμασε τὸν Κόντ «τελευταῖο τῶν μεγάλων προδρόμων» του.

(***) Οἱ θεῖες θελήσεις εἶναι ἀπρόοπτες γιὰ τὸν ἀνθρώπο. Ἔτσι ἡ πρόβλεψη εἶναι ἓνα βασικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς ἐπιστήμης. (δὲς στὸ 2ο μάθημα, τὴν παράγραφο «Ἐπιστήμη καὶ τέχνη»).

(****) Τὸ Σύμπαν εἶναι ἀπειρο, ἐπομένως δὲ μπορούμε

Στό μεταφυσικό καθεστώς, πού κατά βάθος είναι μοναχά άπλή γενική τροποποίηση του πρώτου (*), οι υπερφυσικοί συντελεστές αντικαθιστούνται από άφηρημένες δυνάμεις, άληθινές οντότητες (προσωποποιημένες άφαιρέσεις)(**) συνα-

νά τό γνωρίσουμε. 'Ο θετικός όρος πού του αναλογεί είναι ο Κόσμος (τό Σύμπαν). Έχει σημασία να παρατηρήσουμε πώς, άν τό θετικό πνεύμα αποκλείει τή θεολογία, αναζητεί αντίθετα κάποια θρησκεία (ή λατρεία χωρίς Θεό τής 'Ανθρωπότητας: (δες στην εισαγωγή τήν παράγραφο «ή Θρησκεία τής 'Ανθρωπότητας»).

(*) 'Ο Κόντ μοιάζει να μοιράζεται σε τρεις τάσεις :

α) Να μειώσει τή σημασία του δεύτερου καθεστώτος («άπλή τροποποίηση του πρώτου»).

β) Να δείξει ότι δε μπορούμε με κανέναν τρόπο να τό συνδυάσουμε με κανένα άπ' τα δύο άλλα («ριζικά αντίθετα»).

γ) Να βεβαιώσει τήν άλληλουχία τής ανθρώπινης εξέλιξης («βαθμιαία μετάβαση», «σχεδόν ανεπαίσθητη» —δες παρά κάτω, τήν παράγραφο «Η εξέλιξη είναι συνεχόμενη»).

Όμως ή πρώτη τόν παρασύρει τις περισσότερες φορές : «Μπορούμε ν' αντιμετωπίσουμε τό μεταφυσικό καθεστώς σαν ένα είδος χρόνιας ασθένειας, φυσικά συναφούς με τή νοητική μας εξέλιξη, άτομική ή ομαδική, μεταξύ τής παιδικής και τής άνδρικής ηλικίας» («Λόγος για τό θετικό Πνεύμα», έκδοση για τα εκατόχρονα). 'Ο Κόντ τοποθετούσε τό απόγειο του μεταφυσικού καθεστώτος μεταξύ του 16ου σχολαστικού αιώνα (ή άκόμη του 17ου) και τής άρχής του επαναστατικού 19ου αιώνα.

(**) 'Οντότητα, από τό έν, μετοχή του είναι. Οι οντότητες: ικανότητες ή άρετές, προσφιλείς στους σχολαστικούς φιλόσοφους του Μεσαίωνα, είναι πλάσματα του λογικού ή μάλλον τής φαντασίας» έλεγε ο Σπινόζα. 'Ο Κόντ βεβαιώνει ότι ο Μολιέρος τις χαρακτήρισε «χωρίς καμμιά σοβαρή υπερβολή», με τήν περίφημή του ύπνωτική άρετή του όπιου. Έχουν προσωποποιηθεί επειδή τούς αποδίδονται συναισθήματα, όπως ο φόβος του κενού. 'Ωστόσο ή λέξη αυτή θα πήγαινε άκόμη καλύτερα

φείς με τις διάφορες ύπάρξεις του κόσμου και άντιληπτες σαν ίκανές να προξενήσουν μόνες τους όλα τα παρατηρούμενα φαινόμενα, πού ή εξήγησή τους συνίσταται τότε στο να παραχωρήσουμε στο καθένα τήν οντότητα πού του αναλογεί(*).

Τέλος, στό θετικό καθεστώς, τό ανθρώπινο πνεύμα, άναγνωρίζοντας τήν άδυναμία του ν' άποκτήσει άπόλυτες έννοιες(**), παραιτείται από τό να αναζητήσει τήν άρχή και

στη φύση των θεών (πρώτο καθεστώς). Πραγματικότητες θα ήταν ο πιό ταιριαστός τεχνικός όρος. 'Η άτέλεια του μεταφυσικού πνεύματος δεν είναι να κάνει άφαιρέσεις (δες οι επιστήμες κάνουν άφαιρέσεις και πολύ δίκαια μάλιστα), αλλά τό να τίς πιστεύει σαν πραγματικές, ενώ τα συγκεκριμένα μοναχά πράγματα είναι πραγματικά. Μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι κανένας μεγάλος σύγχρονος μεταφυσικός (ούτε και οι σχολαστικοί) δεν θα δεχόταν να προσδιορίσει έτσι τή μεταφυσική του. Σχεδόν όλοι, αντίθετα, τήν δίνουν σαν λογική προέκταση τής γνώσης τους. «Πραγματικά, εκείνο πού ο Κόντ άποκαλεί μεταφυσική, είναι θεολογία έλάχιστα εξελιγμένη και, τελικά, δεν υπάρχουν πια παρά δύο καθεστώτα στην ανθρώπινη γνώση : τό μυστικό ή προ-λογικό και τό έμπειρικό ή λογικό, με πολυάριθμα ενδιάμεσα στάδια» ('Ε. Σεγιέρ: «Αύγ. Κόντ», 1924).

(*) 'Η μεταφυσική μέθοδος κάνει διπλάσια διανοητική πρόοδο σε σχέση με τή θεολογική πού προηγείται. 'Αντικαθιστά τα μυθικά πλάσματα, ξένα προς τή φύση και με άπρόβλεπτες θελήσεις, με έξωπραγματικές άφαιρέσεις, όχι όμως υπερφυσικές («συναφείς με τις ύπάρξεις του κόσμου») και πού οι προβλεπόμενες ενέργειές τους άρχικά προέρχονται άπαραίτητα άπ' τή φύση τους, πράγμα πού ήδη είναι προσχεδιάσμα ενός ντετερμινισμού, έξωπραγματικού άλλωστε, άπόλυτου και αυτόπροαίρετου, δηλαδή τρεις φορές πιό ξένο άπ' τήν άληθινή του γνώση.

(**) Τα πραγματικά γεγονότα είναι σχετικά:

α) Με τήν άτομική ή κοινωνική φύση μας (λόγου χάρη,

τόν προορισμό του σύμπαντος, καθώς και να γνωρίσει τις βαθύτερες αιτίες των φαινομένων, για να δοθεί αποκλειστικά στο ν' αποκαλύψει, με τον καλά πετυχημένο συνδυασμό της λογικής και της παρατήρησης (*), τους πραγματικούς τους νόμους, δηλαδή τις αμετάβλητες σχέσεις τους διαδοχής και αναλογίας(**). Κι' εφόσον η έρμηνεία των γεγονότων, περιορισμένη έτσι στους πραγματικούς όρους(***), δεν είναι πια παρὰ ἢ ἀποκαταστημένη σχέση ανάμεσα στα διάφορα ιδιαί-

τά όργανα των αισθήσεών μας, με την αὐθόρμητη τάση μας να προτιμούμε τα απλούστερα συμπεράσματα ἢ με την τωρινή κατάσταση της εξέλιξής μας).

β) Μεταξύ τους (είναι ἡ περίπτωση του κάθε μέτρου).

«Οἱ παρατηρήσεις και οἱ ἐμπειρίες μας, με τὸ νὰ εἶναι σχετικές, τόσο ἀπὸ ὑποκειμενική ὄσο κι ἀπὸ ἀντικειμενική ἀποψη — λέει κάποιος σύγχρονος θετικιστῆς φυσικὸς — ἡ ἀναζήτηση τοῦ ἀπόλυτου, μᾶς εἶναι ἀπαγορευμένη, γιατί ὁδηγεῖ σὲ ἀποτελέσματα ἀνεπαλήθευτα, ἄρα χιμαιρικά. Συγκροτεῖ ἕνα φανερό πρόβλημα, καθώς λέει πολὺ πετυχημένα και ὁ Μάχ(Μαρσέλ Μπόλ: «Τρεῖς διαλέξεις ἐπιστημονικῆς φιλοσοφίας», Διεθνῆς Θετικιστικῆ ἐπιθεώρηση, 1913).

(*) Ἐνας ριζικός ἐμπειρισμὸς θὰ ὁδηγοῦσε ξανά τὸν συλλογισμό στὴν πῶ παθητικὴ παρατήρηση. Ὁ Κόντ δέχεται και τὰ δυὸ στὸ ἴδιο πλάνο. Ὁ θετικισμὸς δὲν εἶναι στενὰ ἐμπειρικός. Ἐπειτα ὅλες οἱ παραδοσιακὲς διαφωνίες μεταξύ ἐμπειρισμοῦ κι ὀρθολογισμοῦ ἢ μυστικισμοῦ, τοῦ φαίνονται ἀκόμη σὰν ἐπιβιώσεις μιᾶς παραγραμμένης μεταφυσικῆς.

(**) Οἱ «ἀμετάβλητες διαδοχές» εἶναι σχέσεις (δυναμικῆς) αἰτίας σὲ ἐνέργεια ἢ σχέσεις εξέλιξης. (Ἡ θερμοκρασία διαστέλει τὰ μέταλλα). Οἱ «ἀναλογίες» εἶναι σχέσεις (στατικῆς) συνύπαρξης: ταξινομήσεις, ἀναλογίες ἢ συναντήσεις. (Τὰ μαστοφόρα εἶναι σπονδυλωτά — ἡ βαρὺτητα και ἡ ἔλξη εἶναι ἕνα και μόνο φαινόμενο). Γιὰ τὴν κριτικὴ τῆς αἰτιατῆς ιδέας, (δὲς σὲ ἄλλη σημείωση πῶ κάτω).

(***) Οἱ ὅροι αὐτοὶ εἶναι πραγματικοὶ κι ὄχι πῶ μυθικοὶ

τερα φαινόμενα και τὰ κάποια γενικά γεγονότα, πού, οἱ πρόοδοι τῆς γνώσης, τείνουν νὰ ἐλαττώσουν τὸν ἀριθμὸ τους(*).

ἢ ἀφηρημένοι, ὅπως στὰ δύο πρῶτα καθεστῶτα. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει και τέταρτο καθεστῶς: ἡ ἐπιστημονικὴ πρόοδος πού θὰ μπορούσε νὰ ξεπεράσει τὸ πραγματικό, θὰ ἦταν ἔλλειψη ἐννοίας! (Εἶναι ἀλήθεια πῶς κάποια πῶ κριτικὴ σχετικότητα, θὰ ἔκρινε τοῦτο τὸ πραγματικό, ὁλοτελὲς σχετικὸ ἀκόμη και στίς τελειότερες γνώσεις μας). Μὲ τὸ νὰ εἶναι κατὰ τὸ ἕνα μέρος ἐξελικτικός, ὁ Κόντ ἐλπίζει νὰ δώσει στὸν κόσμον μιὰ ὀριστικὴ φιλοσοφία. Δὲν θεωρεῖ πῶ πιθανὲς παρὰ μοναχὰ τὴν πρόοδο στίς λεπτομέρειες, πάντα ὁμως σύμφωνα με κάποια ταυτόσημη μέθοδο και με ὁμοιογενὲς πνεῦμα. Ἡ πῶ σοβαρὴ μομφὴ πού ἀπευθύνει στὴ σπουδαία «Σκιαγραφία», πρῶτη ὁμως «τῶν Προόδων τοῦ Ἀνθρώπινου πνεύματος» τοῦ Κοντορσέ, εἶναι ἡ «ἄθλια» κατάχρηση αὐτῶν τῶν «ἀόριστων και ἀσυλλόγιστων ἀντιλήψεων ἀπροσδιόριστης τελειότητας».

Ὁ ἴδιος ὁ Κοντορσέ ἀποδίδει τὴν πατρότητα τῆς τόσο αἰσιόδοξης πρόρρησης στοὺς Τιργκό, Πρίς και Πρίσλεϊ.

(*) Ὅπως ἕνας θετικὸς φιλόσοφος δὲν ξεπερνάει πῶ τις γνώσεις παρὰ γιὰ νὰ θέσει σχέσεις μεταξύ τους (ταξινομήση τῶν γνώσεων), ἔτσι κι ἕνας θετικὸς σοφὸς δὲν ξεπερνάει πῶ τὰ γεγονότα γιὰ νὰ παραποιήσει ἢ νὰ ἀφαιρέσει τις ἐξωπραγματικὲς ἐννοιες, ἀλλὰ μοναχὰ γιὰ νὰ θέσει σχέσεις μεταξύ τους (νόμους). «Βασικός κανόνας: κάθε πρόταση πού δὲν εἶναι με ἀκρίβεια μειώσιμη στὴν ἀπλή ἔκφραση ἐνὸς γεγονότος, γενικοῦ ἢ ειδικοῦ, δὲν μπορεῖ νὰ προσδώσει κανένα νόημα πραγματικὸ ἢ νοητό». (Διατριβὴ πάνω στὸ θετικὸ πνεῦμα). Ἐτσι, τὸ πέσιμο μιᾶς πέτρας ἢ ἡ τροχιά τῆς Σελήνης εἶναι γεγονότα εἰδικά. Ὁ νόμος τῆς κοινῆς ἔλξης σὲ ὅλους τοὺς δορυφόρους, τοὺς πλανῆτες και τὰ γήινα σώματα, εἶναι ἕνα γεγονός γενικό. Ὡστόσο, σὲ κάθε ἀληθινὰ λογικὸ νόμο, δὲν ὑπάρχει ἔξω ἀπ' τὴν ἐμπειρικὴ γενίκευση τῶν γεγονότων, ἢ ἐρμηνεία τους μέσω ὑποθέσεων. «Ὅλα συμβαίνουν, ὅπως εἶν...» ἔλεγε ὁ Νεύτων.

β) Τὰ καθεστῶτα συνάπτονται προοδευτικά.

Τὸ θεολογικὸ σύστημα ἔχει φτάσει στὴν ὑψηλότερη τελειοποίησιν πού μποροῦσε νὰ δεχτεῖ, ὅταν ὑποκατέστησε τὴν ἐνέργεια τῆς θείας πρόνοιᾶς μὲ ἓνα μοναδικὸ ὄν, τὸ ὁποῖο ἦταν ἡ ἀρχὴ σὲ ὅ,τι ἄλλοτε ἀποδίνονταν σὲ ἀνεξάρτητες τεταξὺ τους θεότητες, σύμφωνα μὲ τὴ φαντασίαν τῆς πρωτόγονης ἀνθρωπότητος(*). Ὁμοίᾳ, ὁ τελευταῖος ὅρος τοῦ μεταφυσικοῦ συστήματος συνίσταται στὸ νὰ ἐννοεῖ, ἀντὶ γιὰ διάφορες εἰδικές ὀντότητες, μιὰ μεγάλη γενικὴ ὀντότητα, τὴ φύσιν, τὴν ὁποία ἀντιμετωπίζει ὡς τὴ μόνη πηγὴ ὅλων τῶν φαινομένων(**). Τὸ ἴδιο καὶ ἡ τελειοποίησιν τοῦ

(*) Τὸ θεολογικὸ καθεστῶς ἔχει διανύσει τρεῖς φάσεις:

α) Τὸν φετιχισμό (οἱ πρωτόγονοι ἄνθρωποι καὶ πολλοὶ σύγχρονοι ἄγριοι ἀποδίδουν σὲ ὅλα τὰ ἐξωτερικὰ σώματα ζωὴ οὐσιαστικὰ ἀνάλογη μὲ τὴ δική μας» ἀπὸ ἄμεσο ἔνστικτο ἢ αὐθόρμητο συναίσθημα, τὸ ὁποῖο μόλις πού διαφέρει, στὴν ἀρχή, ἀπ' τὴ νοερὴ κατάσταση ὅπου σταματοῦν τ' ἀνώτερα ζῶα». Ὑψηλότερη μορφή φετιχισμοῦ εἶναι ἡ λατρεία τῶν ἀστρων: ἡ ἀστρολατρεία, γόνιμος σπέρμα τῆς μεταφυσικῆς ἀστρολογίας, ὕστερα τῆς ἐπιστημονικῆς ἀστρονομίας (Διατριβὴ πάνω στὸ θετικὸ πνεῦμα).

β) Τὸν πολυθεϊσμό (οἱ θεοὶ τῆς εἰδωλολατρικῆς ἀρχαιότητος).

γ) Τὸν μονοθεϊσμό (ὁ μόνος Θεὸς τῶν Ἰουδαίων, τῶν Χριστιανῶν, τῶν Μουσουλμάνων κλπ.). Ἡ ἀύξανομένη αὐτὴ ἀφαίρεσις τῆς ἐννοίας τοῦ θεοῦ προετοιμάζει καθαρὰ τὸ δεῦτερο καθεστῶς (ἀφηρημένο).

(**) Φαντάστηκαν πρῶτα πολλὰς ιδιότητες (θερμογόνες, ὑπνωτικὰς κλπ.), κατέληξαν λέγοντας ὅτι ἡ φύσις φοβᾶται τὸ κενό, προτιμᾷ τοὺς ἀπλούστερους δρόμους ἢ ἀκόμη ὅτι ἓνα νομιζόμενον «καθεστῶς Φύσεως» καὶ «ὀρισμένα φυσικὰ Δικαιώματα»

θετικοῦ συστήματος, πρὸς τὴν ὁποία πάντα αὐτὸ τείνει, ἂν καὶ εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ μὴ φτάσει ἐκεῖ ποτέ, θὰ ἦταν νὰ μποροῦσε νὰ δεῖ ὅλα τὰ διάφορα ὑπὸ παρατήρησιν φαινόμενα ὡς εἰδικές περιπτώσεις ἑνὸς καὶ μόνου γενικοῦ γεγονότος, ὅπως λόγου χάριν ἡ ἔλξη(*).

γ) Δύο ἐνδείξεις τοῦ νόμου αὐτοῦ.

Δὲν εἶν' ἐδῶ ἡ θέση γιὰ νὰ δείξουμε εἰδικὰ τὸν βασικὸ αὐτὸ νόμο τῆς ἀνάπτυξης τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος καὶ νὰ ἐξάγουμε τὰ σπουδαιότερα συμπεράσματα. Θὰ τὸ κάνουμε ὁμοίως ἄμεσως, μὲ ὅλη τὴν ἀρμόζουσα ἔκτασιν, στὸ μέρος τῆς διδασκαλίας μας(**) πού ἀσχολεῖται μὲ τὴ μελέτη τῶν κοι-

συναφῆ μὲ τὸν «Ἀνθρώπο» εἶναι βάσεις τῆς ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς. Ὅταν μιὰ τέτοια ἀφαίρεσις ἐπιφορτίστηκε νὰ ἐξηγήσει τὰ πάντα, ἐγένετο ἀντιληπτὸ ὅτι δὲν ἐξηγοῦσε τίποτα. Ἀπὸ τότε ἡ φυσιολογικὴ ἀνάπτυξις τῶν σταθερῶν συντελεστῶν τῆς προόδου ἀπαιτοῦσε τὸ πέρασμα σὲ κάποιον τρίτον καθεστῶς.

(*) Δὲς πρὸς τὸ τέλος τοῦ μαθήματος, τὴν «Ἱεράρχισιν τῶν ὁμογενῶν γνώσεων...». Ἡ προοδευτικὴ αὐτὴ ἔνωσις ξαναβρίσκει ἀκόμη στὴν ἱστορίαν τῆς κάθε γνώσεως, δυνάμει «τῆς ἀδυναμίας τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος». Ἔτσι οἱ διαφορὰς γενικὰς ιδιότητες τῆς κίνησεως ἔχουν, ἢ καθε μίαν, ὑποβάλλει πρῶτα μιὰν ἀνεξάρτητην ἀρχήν, ὡσπου ἡ Ἀρχὴ τοῦ ντ' Ἀλαμπέρ συνδέσει τὸ σύνολο. Ἐχομε δεῖ πλῆθος ἱστορικὰ γεγονότα, μεμονομένα ἀρχικὰ, νὰ συγκεντρώνονται στίς διαφορὰς θεωρίας τῆς προόδου καὶ τελικὰ κάτω ἀπ' τὸν μοναδικὸν νόμον τῶν τριῶν καθεστῶτων κ.λ.π.

(**) Ὅσοι θὰ ἐπιθυμοῦσαν ἄμεσως ὡς πρὸς τὸ θέμα αὐτὸ περισσότερο ἐκτεταμένους διευκρινήσεις, μποροῦν νὰ συμβουλευτοῦν τρία ἄρθρα Φιλοσοφικῶν θεωρήσεων τῶν γνώσεων καὶ τῶν σοφῶν πού δημοσίευσε τὸ Νοέμβριον τοῦ 1825, σὲ μιὰ συλλο-

νωνικῶν φαινομένων(*). Δὲν τὸν ἐξετάζω, τώρα παρὰ μόνο γιὰ νὰ καθορίσω μὲ ἀκρίβεια τὸν ἀληθινὸ χαρακτήρα τῆς θετικῆς φιλοσοφίας, σ' ἀντίθεση μὲ τις δύο ἄλλες φιλοσοφίες ποὺ διαδοχικὰ κυριάρχησαν, ὡς τοὺς τελευταίους αἰῶνες, σὲ ὄλο τὸ διανοητικὸ μας σύστημα.

δ) Ὀμαδικὴ καὶ ἀτομικὴ ἐξέλιξη.

Κατὰ πρῶτο λόγο, ἀρκεῖ μοῦ φαίνεται, ν' ἀναφέρω ἕναν τέτοιο νόμο, ὥστε ἡ ἀκρίβειά του νὰ ἀποδειχθεῖ ἄμεσα ἀπὸ κείνους ποὺ ἔχουν κάποια βαθύτερη γνώση τῆς γενικῆς ἱστορίας τῶν ἐπιστημῶν. Δὲν ὑπάρχει οὔτε ἕνας νόμος, στὴν πραγματικότητα ποὺ νὰ ἔχει φτάσει στὴ θετικὴ κατάσταση καὶ ποὺ καθέννας νὰ μὴ μπορεῖ εὐκολὰ νὰ τὸν παραστήσει μὲς τὸ μυαλό του, στὸ παρελθόν, οὐσιαστικὰ συνθεμένους μὲ μεταφυσικὲς ἀφαιρέσεις καί, στὸ βαθύτερο ἀκόμη παρελθόν νὰ μὴν τὸν κυριαρχοῦσαν θεολογικὲς ἀντιλήψεις(**). Καὶ θὰ

γὴ μὲ τὸν τίτλο ὁ Π α ρ α γ ω γ ὀ ς (τεύχη 7,8 καὶ 10) καὶ κυρίως τὸ πρῶτο μέρος τοῦ Συστήματος θετικῆς πολιτικῆς μου, ποὺ ἀπεύθυνα, τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1824, στὴν Ἀκαδημία τῶν Ἐπιστημῶν καὶ ὅπου, γιὰ πρώτη φορά, ἔχω καταθέσει τὴν ἀνακάλυψη τοῦ νόμου αὐτοῦ.

(*) Ἡ σημείωση αὐτὴ ἦταν τοῦ Κόντ. — Ἄς μὴ κάνουμε σύγκριση μὲ τὸ Σύστημα θετικῆς πολιτικῆς σὲ τέσσερις τόμους (1851 - 4) καὶ τὸ φυλλάδιο τοῦ 1824 (παρουσιάστηκε ἤδη ἀπὸ τὸ 1822 μὲ τὸν τίτλο: «Πλάνο τῶν ἀπαραίτητων ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν γιὰ τὴν ἀναδιοργάνωση τῆς κοινωνίας»). Ὁ Π α ρ α γ ω γ ὀ ς ἦταν ἐντυπο ἑβδομαδιαῖο τοῦ Σαίλ - Σιμὸν ποὺ κυκλοφόρησε ἐπὶ δύο χρόνια (1825 - 6).

(**) Λόγου χάρι, στὴν οὐράνια φυσικὴ: ἀστρολατρία, κατόπιν ἀστρολογία, τέλος ἀστρονομία. Στὶς κοινωνικὲς ἐπιστῆμες: θεοκρατία, κατόπιν δίκαιο τοῦ Ἀνθρώπου, τέλος κοινωνιοκρατία μετὰ τὸ μελλοντικὸ θρίαμβο τοῦ θετικισμοῦ.

ἔχουμε δυστυχῶς περισσότερες ἀπὸ μία σαφῆ εὐκαιρία ν' ἀναγνωρίσουμε, στὰ διάφορα μέρη τοῦ παρόντος μαθήματος, πῶς καὶ οἱ τελειότερες ἐπιστῆμες διατηροῦνε σήμερὰ ὀρισμένα πολὺ αἰσθητὰ σημεῖα ἀπ' τις πρωταρχικὲς καταστάσεις(*).

Ἡ γενικὴ αὐτὴ ἐπανάσταση τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος μπορεῖ ἄλλωστε νὰ διαπιστωθεῖ εὐκολὰ στὶς μέρες μας, μὲ τρόπο πολὺ αἰσθητό, ἂν καὶ ἔμμεσο, παρατηρώντας τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἀτομικῆς νοημοσύνης. Τὸ σημεῖο ξεκινήματος εἶναι ἀναγκαστικὰ τὸ ἴδιο στὴν ἀγωγή τοῦ ἀτόμου καὶ στὴν ἀγωγή τοῦ εἴδους. Γι' αὐτό, οἱ διαφορὲς κύριες φάσεις τῆς πρώτης, ὀφείλουν ν' ἀντιπροσωπεύουν τις βασικὲς ἐποχὲς τῆς δευτέρης(**). Ἄρα, καθέννας ἀπὸ μᾶς, θεωρώντας τὴν ἱστορία του, δὲν θυμᾶται ὅτι ὑπῆρξε διαδοχικὰ, σὲ ὅτι ἀφορᾷ τις σπουδαιότερες ἐννοιὲς του, θεολόγος στὰ παιδικὰ του χρόνια, μεταφυσικὸς στὰ νεανικὰ καὶ φυσικὸς στὰ ὄριμα(***); Γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ποὺ βρίσκονται στὸ

(*) Μαθηματικά: μεταφυσικὲς θεωρίες πάνω στὶς γεωμετρικὲς καὶ μηχανικὲς ἀρχές. Ἀστρονομία: τελικότητα, «δόξα τοῦ Θεοῦ». Φυσικὴ: ἀναπόδεικτες ὑποθέσεις, ρευστῶν ἢ αἰθέρων μυθικῶν. Χημεία: ἀγχιστεῖες προφορικῆς, ἀληθινῆς σχολαστικῆς ὄντοτητες, κλπ.

(**) Ἡ σύγκριση ἀνάπτυξης τῶν εἰδῶν (φυλογένεση) καὶ τοῦ κάθε ἀτόμου, ἰδιαίτερα τοῦ ἐμβρυοῦ (ὄντογένεση), εἶναι μιὰ ἀπὸ τις πέντε χρήσεις τῆς συγκριτικῆς μεθόδου γιὰ τὴ βιολογία (χωρὶς νὰ ὑπολογίζουμε τὴν παθολογία). Ὁ παραλληλισμὸς αὐτὸς ἄλλωστε δὲ θὰ μποροῦσε νὰ φτάσει ὡς τις λεπτομέρειες. Ἡ ἰδέα αὐτὴ, ἤδη ἀπόκτημα τοῦ Χάρβεϊ, τὸν 17ο αἰῶνα, θὰ ἐκλαϊκευτεῖ ἀπὸ τὸν ἐξελικτικὸ Χέκελ.

(***) Φ υ σ ι κ ὀ ς, ἀπὸ ἀντίθεση πρὸ τὸ μ ε τ α φ υ σ ι κ ὀ ς, σημαίνει ἐδῶ: «ὑποκείμενος στὴν ἐμπειρία». Ὅλες οἱ γνώσεις πάνω στὴ φύση εἶναι μέρη τῆς φυσικῆς (δὲς τὸν Πίνακα στὴν εἰσαγωγή). Ἐτυμολογικὰ, φυσικὸς σημαίνει «μέρος τῆς φύσης» καὶ μεταφυσικὸς, σημαίνει ὑπερφυσικὸς.

ἐπίπεδο τοῦ αἰώνα τους(*), ἡ ἀπόδειξη εἶναι εὐκόλη.

ε) Ἡ ἀνάγκη τῆς διαρκoῦς συστηματοποίησης τῆς θεωρίας καὶ τῆς πρακτικῆς.

Ἄλλά, ἐκτὸς τῆς ἀμεσης θεώρησης, γενικῆς ἢ ἀτομικῆς, ποῦ ἀποδεικνύει τὴν ἀκρίβεια τοῦ νόμου αὐτοῦ, ὀφείλω κυρίως, στὴ συνοπτικὴ μου ἐνδειξη, ν' ἀναφέρω τὶς θεωρητικὲς παρατηρήσεις ποῦ μᾶς δείχνουν τὴν ἀναγκαιότητά του. Ἡ σπουδαιότερη παρατήρηση, παρμένη μέσ' ἀπ' τὴν ἴδια τὴ φύση τοῦ θέματος, συνίσταται στὴν ἀνάγκη, σὲ κάθε ἐποχὴ, μιᾶς κάποιας θεωρίας ποῦ νὰ συνδέει τὰ γεγονότα. Ἡ ἀνάγκη αὕτη εἶναι συνδυασμένη μετὰ τὴ φανερὴ ἀδυναμία τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος ὅταν βρίσκεται στὴν ἀπαρχὴ του, νὰ σχηματίζει τὶς θεωρίες του σύμφωνα μετὰ τὶς παρατηρήσεις ποῦ κάνει (**).

(*) Σ τὸ ἐπίπεδο τοῦ αἰώνα τους. Ὁ Κόντ ἐπιφυλάσσεται ν' ἀπορρίψει ἀπὸ πρὶν τὴν μαρτυρία ὄλων τῶν συγχρόνων του ποῦ θὰ παρέμεναν θρησκευτικοὶ ἢ μεταφυσικοὶ στὴν ὄριμη ἡλικία τους. Δηλαδή, ἐκείνων ποῦ, πραγματικά, δὲν σκέφτονται καὶ δὲν ἐξελίσσονται ὅπως ἐκεῖνος! Φανερὰ ἐσφαλμένος κύκλος: τὸ « ἐπίπεδο τοῦ αἰώνα » προσδιορίζει τὸν θετικισμό καὶ ὁ θετικισμὸς προσδιορίζει τὸ « ἐπίπεδο τοῦ αἰώνα »! Τὸ παιδί δὲν ἔχει ἀμέσως οὔτε ἀποκαλυπτικὴ θεολογία, οὔτε θεϊστικὴ θρησκεία, σὰν νὰ λέμε « φυσικὴ », ἀλλὰ μοναχὰ φετιχιστικὸ ἀνθρωπομορφισμό. Κάθε ἐφηβὸς δὲν ἔχει σύστημα μεταφυσικῆς, ἀλλὰ ἀρκετὸ βερμπαλισμό. Κάθε ἄντρας ὄριμος δὲν ἔχει τὴν ἐπιστήμη, ἀλλὰ τὴν ἐμπειρία.

(**) Ἀπὸ μιὰ πλευρὰ, κάθε γενεὰ χρειάζεται « θεωρίες » (ὑποθέσεις ἢ συνθέσεις ὑποκειμενικῆς), « κάποιες » (δηλαδὴ προσαρμοσμένες στὸ ἐπίπεδο τῶν γνώσεων κάθε ἐποχῆς), γιὰ νὰ καθοδηγήσει τὶς παρατηρήσεις. (Πολὴ νέα ἀντίληψη: νὰ

Ἄλλα τὰ μεγάλα πνεύματα ἐπαναλαμβάνουν, ἀπ' τὸν Βάκωνα (*) κι' ὕστερα, πὼς τότε μόνο ὑπάρχουν πραγματικὲς γνώσεις, ὅταν αὐτὲς στηρίζονται πάνω σὲ θεωρημένα γεγονότα. Τὸ βασικὸ αὐτὸ ἀξίωμα εἶναι καταφανῶς ἀναμφισβήτητο, ἂν τὸ ἐφαρμόσουμε, ὅπως ταιριάζει. Στὴν κατάσταση τῆς νοημοσύνης μας, ὅταν πιά εἴμαστε ἄνδρες. Ὡστόσο, ἐπαναφερόμενοι στὴν περίοδο σχηματισμοῦ τῶν γνώσεών μας, δὲν εἶναι λιγώτερο βέβαιο ὅτι τ' ἀνθρώπινο πνεῦμα, στὴν πρωταρχικὴ του κατάσταση, δὲν μποροῦσε καὶ δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ σκέφτεται ἔτσι (**). Ἐπειδὴ, ἂν, ἀπὸ τὴ μιὰ

συγκρίνονται οἱ ἐμπειρικὲς ἰδέες τοῦ Κλόντ Μπερνάρ, οἱ ἀντιπροσωπευτικὲς ἢ πρόσφορες ὑποθέσεις τοῦ Ἀνρί Πουανκαρέ). Ἀπ' τὴν ἄλλη, εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ παρατηρήσεις μετὰ κάποιο ὄφελος τὸ χάος τῶν γεγονότων· πιδ εὐκόλο εἶναι ν' ἀφαιρέσεις μετὰ λόγια καὶ πολὺ πιδ εὐκόλο νὰ φανταστεῖς. Τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα ἀκολουθεῖ ἀπαραίτητα (στὴν ὁμαδικὴ ἢ ἀτομικὴ ἱστορία) αὕτη τὴ βαθμίδα τῆς ἐλάχιστης ἀντίστασης. Συνδυάζοντας τὶς δύο παρατηρήσεις, καταλαβαίνουμε τὴν διανοητικὴ αἰτία ποῦ βασίζει τὴν ἀνάγκη τῆς διαδοχῆς τῶν τριῶν καθεστώτων στὸ ἄτομο καὶ στὴν κοινωνία. — Ὅσο γιὰ τὴν ἀνίση ταχύτητα τῆς διαδοχῆς, ἔχει καὶ αὕτη τρεῖς ἄλλες κύριες αἰτίες (δὲς στὴν εἰσαγωγή, τὸν « νευρωτικὸ μετὰ τὶς μεγαλόπνοες ἰδέες »).

(*) Ὁ Φραγκίσκος Βάκων (1561 - 1626) ἔχει ἐκφράσει μετὰ τὸν ἐμπειρισμὸ του τὸ πνεῦμα τῆς ἐμπειρικῆς γνώσης τῆς Ἀναγέννησης, σὰν ἀντίδραση πρὸς τὴ σχολαστικὴ ἢ τὴ μεταφυσικὴ φιλοσοφία τοῦ Μεσαίωνα.

(**) Τὸ δογματικὸ πνεῦμα τοῦ 18ου αἰώνα περιφρονοῦσε εὐκόλα τὴν πρωτόγονη ἐποχὴ καὶ τὰ ὅπως νόμιζε λάθη της. Τὸ ἱστορικὸ ἢ κριτικὸ πνεῦμα τοῦ 19ου αἰώνα, θέλει νὰ καταλάβει ὅλο τὸ παρελθὸν καὶ τοῦ ἀναγνωρίζει τὸν ἀπαραίτητο ρόλο στὴν προετοιμασία τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος. Ὁ ρομαντισμὸς στὶς τέχες καὶ ὁ Χεγκελιανι-

πλευρά, κάθε θετική θεωρία πρέπει απαραίτητα να στηρίζεται πάνω σε θεωρήσεις, ενώ απ' την άλλη είναι άλλο τόσο αίσθητη ή ανάγκη ότι, για να επιδοθεί στη θεώρηση, το πνεύμα μας έχει απόλυτο ανάγκη μιᾶς κάποιας θεωρίας. Ἄν, θεωρώντας τὰ φαινόμενα, δὲν τὰ συνδέαμε καθόλου ἀμέσως με κάποιες ἀρχές, ὄχι μοναχὰ θὰ μᾶς ἦταν ἀδύνατο νὰ συνδύασουμε τὶς μεμονωμένες παρατηρήσεις καί, κατὰ συνέπεια, ν' ἀποκομίσουμε κανέναν καρπὸ, ἀλλὰ θὰ εἴμαστε κι ὀλότελα ἀνίκανοι νὰ τὰ συγκρατήσουμε. Καί, τὶς περισσότερες φορές, τὰ γεγονότα θὰ περνοῦσαν ἀπαρατήρητα στὰ μάτια μας (*).

Ἔτσι, πιεσμένο ἀνάμεσα στὴν ἀνάγκη παρατήρησης γιὰ νὰ διαμορφώσει τὶς πραγματικὲς θεωρίες του, καί στὴν ὄχι λιγότερο ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη νὰ δημιουργήσει κάποιες θεωρίες, γιὰ νὰ ἐπιδοθεῖ στὶς ἐπακόλουθες παρατηρήσεις, τὸ ἀν-

σμός στη φιλοσοφία, ἔχουν ἐκδηλώσει ἔντονα τὸ πνεῦμα αὐτὸ παράλληλα με τὸν θετικισμό.

Γιὰ τὸν Κόντ, οἱ πρόγονοί μας δὲν εἶχαν ἄδικο νὰ φτιάχνουν μεταφυσικὲς θεωρίες ἢ θρησκείες: «δὲν μπορούσαν καί δὲν ἔπρεπε» νὰ κάνουν κάτι καλύτερο στὴν ἐποχὴ τους. Λόγου χάρη, ὀρισμένα μόνο παράλογα δόγματα, ὅπως τῆς πραγματικῆς παρουσίας ἢ τῆς κληρονομικῆς ὑπευθυνότητος τοῦ προπατορικοῦ ἀμρτήματος, μπορούσαν νὰ ὑποβαστάξουν ἀποτελεσματικὰ τὴν κοινωνικὴ κατάσταση τοῦ Μεσαίωνα.

(*) Λόγου χάρη, οἱ πῶτοι ἄνθρωποι δὲν θὰ εἶχαν ποτὲ τὴν ἰδέα νὰ κάνουν καί νὰ διατηρήσουν ὅλες τὶς ἀπαραίτητες κατὰ σειρά σκέψεις, προκειμένου νὰ κατανοήσουν τὴν κανονικὴ ἐπάνοδο τῶν ἐκλείψεων ἢ τὶς κινήσεις τῶν πλανητῶν, ἂν δὲν θεώρουν τὰ ἄστρα θεοῦς. Γιὰ τὴ θρησκευτικότητά τους, οἱ παρατηρήσεις αὐτὲς ἦταν πολὺ χρήσιμες. Τὸ ἴδιο χρήσιμες ὑπῆρξαν κι ἀργότερα στοὺς ἀστρολόγους πού κερδοσκοποῦσαν προφητεύοντας. Τέλος, γιὰ τοὺς ἀστρονόμους μας ἔγιναν ἀφιλοκερδεῖς, ἐπειδὴ μὲς τῇ σχετικῇ τελειότητά τους οἱ σκέψεις αὐτὲς εἶναι αὐτάρκειες.

θρώπινο πνεῦμα, κατὰ τὴ γέννησή του, θὰ βρισκόταν κλεισμένο σὲ φαῦλο κύκλο ἀπ' ὅπου με κανέναν τρόπο δὲν θὰ ἔβγαινε ποτέ, ἂν δὲν ἔφτιαχνε μιὰ φυσικὴν ἐξοδο, ἀναπτύσσοντας αὐθόρμητα θεολογικὲς ἀντιλήψεις, οἱ ὁποῖες παρουσίασαν ἓνα σημεῖο συγκέντρωσης τῶν δυνάμεων του καί πρόσφεραν τροφή στὴν ἐνεργητικότητά του. Τέτοια εἶναι, ἀνεξάρτητα ἀπ' τὶς ὑψηλὲς κοινωνικὲς παρατηρήσεις πού προσκολλοῦνται στὸ σημεῖο αὐτὸ καί πού δὲν θὰ δείξω τώρα (*), ἡ βασικὴ αἰτία πού ἀποδείχνει τὴ λογικὴ ἀναγκαιότητα τοῦ καθαρὰ θεολογικοῦ χαρακτήρα τῆς πρωτόγονης φιλοσοφίας.

Ἡ ἀνάγκη αὐτὴ γίνεται ἀκόμη πιὸ αἰσθητὴ, λαμβάνοντας ὑπόψη τὴν τέλεια ἀναλογία τῆς θεολογικῆς φιλοσοφίας με τὴν ἀληθινὴ φύση τῶν ἀναζητήσεων, ἐπάνω στὶς ὁποῖες τὸ παιδικὸ μυαλὸ συγκεντρώνει τόσο θαυμαστὰ ὄλη του τὴν ἐνεργητικότητα. Εἶναι ἄξιο παρατήρησης, πραγματικά, πού τὰ πιὸ ριζικὰ, ἀπρόσιτα στὰ μέσα πού διαθέτουμε θέματα, ἢ βαθύτερη φύση τῶν ὑπάρξεων, ἢ ἀρχὴ καί τὸ τέλος ὄλων τῶν φαινομένων, εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖνα πού ἡ νοημοσύνη μας ἀναζητᾷ περισσότερο κατὰ τὴν πρωταρχικὴ αὐτὴ κατάσταση, ἐφόσον ὅλα τὰ πραγματικὰ εὐλτα προβλήματα, ἀντιμετωπίζονται σὰν ἀνάξια σοβαρῶν στοχασμῶν. Καί καταλαβαίνουμε εὐκόλα τὴν αἰτία. Γιατί, ἡ πείρα μόνο μπόρεσε νὰ μᾶς δώσει τὸ μέτρο τῶν δυνάμεων μας. Καί, ἂν ὁ ἄνθρω-

(*) Σὲ ἓναν πρωτόγονο λαό, ἡ κοινωνικὴ καί στρατιωτικὴ ἐξουσία δὲ μπορεῖ παρά νὰ βρίσκεται στὰ χέρια τῶν ἱερέων, στοὺς ὁποίους ὅλοι ἀποδίδουν κάποιαν ὑπερφυσικὴ δύναμη πάνω στὸ κάθε τι, χάρη στὶς προσευχές, στὶς θυσίες κ.λ.π. Ἡ πίστη αὐτὴ εἶναι τὸ ἰσχυρότερο διεγερτικὸ τῆς ἀνθρώπινης ἐνεργητικότητας, προτοῦ οἱ ἐπιστῆμες ἀποκτήσουν κάποια σχετικώτερη ἰσχύ, ἀλλὰ καί πραγματικώτερη. (Ἔργασίες τῶν Ντιρκέμ, Λεβί - Μπρούλ, Μάους κ.λ.π.)

πος δὲν ἀρχίζε πρῶτα ἔχοντας γι' αὐτὸ ὑπερβολικὴ γνώμη, τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ δὲν θὰ εἶχαν ποτὲ ἀναπτυχθεῖ τόσο... Ἔτσι ἀπαιτεῖ ἡ διοργάνωσή μας. Ἀλλά, ὅ,τι κι ἂν εἶναι, ἄς ἀναπαραστήσουμε μὲ τὸ μυαλό μας, ὅσο εἶναι δυνατὸ, αὐτὴν τὴν τόσο παγκόσμια καὶ κραυγαλέα διάθεσή μας κι ἄς ἀναρωτηθοῦμε ποιά θὰ ἦταν ἡ ὑποδοχή, σὲ μιὰν τέτοιαν ἐποχὴ, τῆς θετικῆς φιλοσοφίας, ἂν εἶχε βέβαια διατυπωθεῖ, πού ἡ ὑψηλότερη φιλοδοξία της εἶναι ν' ἀποκαλύψει τοὺς νόμους τῶν φαινομένων καὶ πού πρωταρχικὸς χαρακτήρας της εἶναι ἀκριβῶς νὰ βλέπει σὰν ἀναγκαστικὰ ἀπαγορευμένα στὴν ἀνθρώπινη λογικὴ ὅλα τὰ λεπτὰ μυστήρια, πού ἡ θεολογικὴ φιλοσοφία ἐρμηνεύει, ἀντίθετα, μὲ τόσο θαυμαστή εὐκολία, ἀκόμη καὶ στὶς πιὸ παραμικρὲς λεπτομέρειές τους.

Τὸ ἴδιο συμβαίνει κι ὅταν παρατηροῦμε, ἀπὸ πρακτικῆς πλευρᾶς, τὴ φύση τῶν ἀναζητήσεων πού ἀπασχολοῦν ἀρχικὰ τ' ἀνθρώπινο πνεῦμα. Κάτω ἀπὸ τὴν ἀναλογία αὐτῆ, οἱ ἀναζητήσεις προσφέρουν στὸν ἀνθρώπο τὸ τόσο ἐνεργητικὸ θέλημα νὰ ἐξασκήσει ἀπεριόριστη ἐξουσία στὸν ἐξωτερικὸ κόσμο, ἀντιμετωπίζοντάς τον σὰν ὀλότελα προορισμένο νὰ μᾶς χρησιμεύσει καὶ σὰν νὰ μᾶς παρουσιάζει, σὲ ὅλα του τὰ φαινόμενα, βαθύτερες καὶ συνεχεῖς σχέσεις μὲ τὴν ὑπαρξή μας. Ἐπομένως, οἱ χιμαιρικὲς αὐτὲς ἐλπίδες, οἱ ὑπερβολικὲς αὐτὲς ἰδέες τῆς σπουδαιότητος τοῦ ἀνθρώπου μὲς* τὸ σύμπαν, πού γεννᾶ ἡ πρώτη ἐπίδραση τῆς θετικῆς φιλοσοφίας, εἶναι, κατὰ βάθος, ἀπαραίτητο διεγερτικὸ, χωρὶς τὸ ὅποιο δὲν θὰ μπορούσαμε ἀσφαλῶς ν' ἀντιληφθοῦμε ὅτι τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα καθορίστηκε ἀρχικὰ γιὰ κοπιαστικὲς ἐργασίες (*).

(*) Οἱ κοινωνιολόγοι, πρόσφατα ἔχουν πραγματικὰ δείξει πόση πρακτικὴ ἀποτελεσματικότητά ἀπέδιδαν οἱ πρωτόγονοι στὴ λατρεία τῶν τετέμετους ἢ στὴν ἐξάσκηση τῆς μαγείας τους: ὁ τάδε ἱερὸς χορὸς προκαλεῖ τὴ βροχή, τὴ νίκη ἢ τὴ θεραπεία ἢ κατοχὴ τοῦ ὀνόματος ἢ τῆς εἰκόνας ἐνὸς πλάσματος

Ἔχουμε τόσο πολὺ ξεμακρύνει σήμερα ἀπ' τὶς πρῶτες ἐκείνες διαθέσεις, τουλάχιστον σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὰ περισσότερα φαινόμενα, πού δύσκολα μπορούμε νὰ ὑπολογίσουμε μὲ ἀκρίβεια τὴ δύναμη καὶ τὴν ἀναγκαιότητα παρόμοιων στοχασμῶν. Ἡ ἀνθρώπινη λογικὴ εἶναι τώρα ἄρκετὰ ὄριμη, ὥστε μπορούμε ν' ἀναλάβουμε κοπιαστικὲς ἐπιστημονικὲς ἐρευνες, χωρὶς νὰ ἔχουμε στὸ νοῦ μας κανένα ξένο σκοπὸ, ἱκανὸ νὰ ἐπιδράσει ζωηρὰ στὴ φαντασία, ὅπως ἐκεῖνος πού οἱ ἀστρολόγοι ἢ οἱ ἀλχημιστὲς ἐπέβαλλαν στὸν ἑαυτὸ τους. Ἡ διανοητικὴ μας ἐνεργητικότητά ἔχει ἄρκετὰ ἐξαφθεῖ μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ ἀποκαλύψει τοὺς νόμους τῶν φαινομένων, μὲ τὴν ἐπιθυμία νὰ ἐπικυρώσει ἢ ἀκυρώσει κάποια θεωρία. Ἀλλά, δὲ μπορεῖ νὰ συνέβαινε τὸ ἴδιο καὶ στὴν παιδικὴ ἡλικία τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος. Χωρὶς τὶς ἐλκυστικὲς χεῖμαιρες τῆς ἀστρολογίας, χωρὶς τὶς ἐνεργητικὲς διαφεύσεις τῆς ἀλχημείας, λόγου χάρι, ἀπὸ ποῦ θὰ ἀντλούσαμε τὴν ἀπαραίτητη σταθερότητα καὶ τὴ ζέση νὰ περισυλλέξουμε τὶς ἀτέλειωτες σειρὲς στοχασμῶν καὶ πειραμάτων πού, ἀργότερα, χρησίμευαν σὰν βάση στὶς πρῶτες θετικὲς θεωρίες τῆς μῆς καὶ τῆς ἄλλης τάξης τῶν φαινομένων (*);

Ἡ προϋπόθεση αὐτῆ τῆς διανοητικῆς μας ἐξέλιξης, ἐγινε ζωηρὰ αἰσθητὴ ἀπὸ καιρὸ στὸν Κέπλερ, σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ στὴν ἀστρονομία καὶ ἐκτιμήθηκε δίκαια στὶς μέρες μας ἀπὸ τὸν Μπερτολέ, σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ στὴ χημεία (**).

προσφέρει μιὰ ἐξουσία πάνω στὸ πλάσμα αὐτὸ (ὑποδούλωση), κ.λ.π.

(*) Πρόκειται γιὰ τὶς βάσεις, τὶς ἤδη μισο-ἐπιστημονικὲς, πού εἶχαν αὐτὲς οἱ δεισιδαιμονίες (ὄροσκόπια, προφητεῖες, — μετατροπὲς τῶν μετάλλων, φιλοσοφικὴ πέτρα, πού ἡ πρόσφατη ἐπιστήμη ἀντιμετωπίζει ξανά).

(**) Πραγματικὰ, μπορούμε νὰ θεωρήσουμε σὰν ἐξοχους τύπους ὀρισμένων κατακτήσεων τοῦ σύγχρονου ἐπιστημονικοῦ πνεύματος πάνω στὴν ἀστρολογία ἢ στὴν ἀλχημεία τοῦ Μεσαίωνα,

στ) Ἡ ἐξέλιξη εἶναι συνεχόμενη.

Βλέπουμε λοιπόν, μὲ τὸ σύνολο τῶν ἀνωτέρω παρατηρήσεων, πὼς, ἂν ἡ θετικὴ φιλοσοφία εἶναι ἡ πραγματικὰ ὀριστικὴ κατάσταση τῆς ἀνθρώπινης νοημοσύνης, ἡ κατάσταση πρὸς τὴν ὁποία ἔτεινε πάντοτε ὄλο καὶ πιὸ πολὺ, δὲν χρειάστηκε λιγότερο νὰ χρησιμοποιήσῃ, ἀρχικὰ καὶ κατὰ τὴν διάρκειά πολλῶν αἰώνων, εἴτε σὰν μέθοδο, εἴτε σὰν θεωρία (*) προσωρινή, τῆ θεολογικῆ φιλοσοφία, φιλοσοφία, τῆς ὁποίας χαρακτηριστικὸ εἶναι ὁ ἀύθορμητισμὸς καί, γι' αὐτό, ἡ μόνη πιθανὴ στὴν ἀρχή, ἡ μόνη ἐπίσης ποὺ μπόρεσε νὰ δώσει στὸ πνεῦμα μας, ἐνόσο γεννιόταν, ἓνα ἀρκετὸ ἐνδιαφέρον.

Εἶναι πολὺ εὐκόλο τώρα νὰ αἰσθανθοῦμε πὼς, γιὰ νὰ περάσει ἀπ' τὴν προσωρινὴ φιλοσοφία στὴν ὀριστικὴ, τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα χρειάστηκε φυσικὰ νὰ υἰοθετήσῃ, σὰν φιλοσοφία μεταβατικὴ, τὶς μεταφυσικὲς μεθόδους καὶ θεωρίες. Ἡ τελευταία τούτη παρατήρηση εἶναι ἀπαραίτητη στὴ συμπλήρωση τῆς γενικῆς πρώτης ἀποψῆς τοῦ μεγάλου νόμου ποὺ ἔδειξα.

Ἀντιλαμβανόμαστε εὐκόλα, πραγματικὰ, ὅτι ἡ κρίση μας, ἀναγκάστηκε νὰ βαδίσει σχεδὸν ἀνεπαίσθητα καὶ βαθμιαίᾳ δὲ μπορούσε ἀπτόμα νὰ περάσει, χωρὶς ἐνδιάμεσα, ἀπ' τὴ θεολογικὴ στὴ θετικὴ φιλοσοφία. Ἡ θεολογία καὶ ἡ φυσικὴ εἶναι τόσο ἀσυμβίβαστες, οἱ ἀντιλήψεις τους ἔχουν

τὴν ἀρχὴ τῆς ἀδράνειας καὶ τῶν τριῶν νόμων γιὰ τὴν τροχιά τῶν πλανητῶν, ποὺ ὀφείλουμε στὸν Κέπλερ (1571 - 1630), — καὶ τὶς ἀρχὲς τῆς χημικῆς στατικῆς, μὲ τὶς ὁποῖες ὁ Μπερτολέ (1749 - 1822) ἐρμήνευε τὴ διπλὴ ἀποσύνθεση τῶν ἀλάτων καὶ ἄλλων χημικῶν οὐσιῶν μὲ φυσικοὺς νόμους, ὑποκαθιστώμενους στὶς μεταφυσικὲς συγγένειες.

(*) Μ έ θ ο δ ο ς καὶ θ ε ω ρ ί α : δὲς τὸ κεφάλαιο « Ἡ ἱεράρχηση τῶν ὁμογενῶν ἐπιστημῶν...» πρὸς τὸ τέλος.

χαρακτῆρες τόσο ριζικὰ ἀντίθετους, ποὺ προτοῦ παραιτηθεῖ ἀπὸ τὶς πρώτες γιὰ νὰ χρησιμοποιήσῃ ἀποκλειστικὰ τὶς δεύτερες, ἡ ἀνθρώπινη νοημοσύνη ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιήσῃ ἐνδιάμεσες ἀντιλήψεις, μὲ νόθο χαρακτήρα, ἱκανές, ὅστερ' ἀπ' αὐτό, νὰ ἐκτελέσουν τὴ μετάβαση βαθμιαία. Τέτοιος εἶναι ὁ φυσικὸς προορισμὸς τῶν μεταφυσικῶν ἀντιλήψεων : δὲν ἔχουν ἄλλη πραγματικὴ χρησιμότητα.

Ὑποκαθιστώντας, κατὰ τὴ μελέτη τῶν φαινομένων, στὴ διεθύνουσα ὑπερφυσικὴ ἐνέργεια μιὰν ἀνάλογη καὶ ἀδιάσπαστη ὄντοτητα, ἔστω κι ἂν αὐτὴ ἀρχικὰ δὲν θεωρήθηκε παρὰ σὰν ἀπόρροια τῆς πρώτης, ὁ ἀνθρώπος συνήθισε σιγά-σιγά νὰ παρατηρεῖ μοναχὰ τὰ ἴδια τὰ γεγονότα, ἐφόσον οἱ ἐννοιες τῶν μεταφυσικῶν δυνάμεων λεπτολογήθηκαν βαθμιαία, ὥσπου ἔφτασαν στὸ σημεῖο νὰ μὴν εἶναι πιὰ, γιὰ τὴν κρίση τοῦ κάθε σωστοῦ πνεύματος, παρὰ τ' ἀφηρημένα ὀνόματα τῶν φαινομένων.

Εἶναι ἀδύνατο νὰ φαντασθοῦμε μὲ ποιὸν ἄλλο τρόπο ἡ κρίση μας θὰ μπορούσε νὰ περάσει ἀπὸ τὶς εἰλικρινὰ ὑπερφυσικὲς θεωρήσεις στὶς καθαρὰ φυσικὲς, ἀπὸ τὸ θεολογικὸ καθεστῶς στὸ θετικὸ καθεστῶς (*).

(*) Ἐκτὸς ἀπ' τὴν πολὺ στενὴ διανόσή του καὶ τὴν αὐθαίρετη ἀντίληψή του γιὰ τὴ μεταφυσικὴ, ὁ νόμος τῶν τριῶν καθεστῶτων ἔχει τὸ σοβαρὸ ἐλάττωμα νὰ ὑποθέτει μιὰ συνεχόμενη πρόοδο ὅλης τῆς ἀνθρωπότητας, χωρὶς παρακμῆς, οὔτε ἀναγεννήσεις. Ἄρα, ἡ ἱστορία (ἀκόμη καὶ ἡ προϊστορία)! εἶναι γεμάτη μὲ ἐξαφανίσεις καὶ ἐπαναλήψεις ὀλόκληρων πολιτισμῶν! Οἱ φιλοσοφίες τῆς ἱστορίας τοῦ Βίκο καὶ τοῦ Χέγκελ(*) ἔχουν πρὸς λογικὰ διαίρεσει τὶς ἐποχὲς καὶ τὶς χῶρες σὲ κύκλους, σχετικὰ κλειστοὺς καὶ ἀνανεώσιμους, κανονικῶν ἐξελίξεων. (Δὲς τοῦ Σάρλ Λαλό τὴν « Αἰσθητικὴ », 1925, ἐκδόσεις Ἀλκάν).

(*) Βλέπε: Χέγκελ. Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας. Ἐκδ. Ἀναγνωστίδη 1970.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΘΕΤΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

ΑΦΟΥ πρώτα αποκατέστησα, όσο μου ήταν δυνατό, χωρίς να ξανοιχτώ σε ειδικευμένη συζήτηση που θα ήταν ανάρμοστη τώρα, το γενικό νόμο της ανάπτυξης του ανθρώπινου πνεύματος, όπως εγώ τον αντιλαμβάνομαι, θα μās είναι εύκολο πια να καθορίσουμε με ακρίβεια τη φύση της θετικής φιλοσοφίας — πράγμα που είναι το βασικό αντικείμενο της διδασκαλίας αυτής.

α) Οι νόμοι αντικαθιστούν τις πρώτες και τις τελικές αιτίες.

Βλέπουμε, με τα προηγούμενα, πώς ο βασικός χαρακτήρας της θετικής φιλοσοφίας είναι να παρατηρεί όλα τα φαινόμενα σαν υποκείμενα σε φυσικούς νόμους αμετάβλητους, των οποίων η ακριβής ανακάλυψη και η ελάττωσή τους όσο το δυνατό σε πιο ελάχιστο αριθμό είναι ο σκοπός όλων των προσπαθειών μας, θεωρώντας σαν απόλυτα απρόσιτη και κενή από νόημα για μās την έρευνα εκείνου που αποκαλούμαι αιτίες, πρώτες ή τελικές.

Είναι άνωφελο να επιμένουμε πολύ σε μια αρχή που τώρα έγινε τόσο γνωστή σε όλους όσους έχουν κάπως βαθύτερα μελετήσει τις επιστήμες που ασχολούνται με την παρατήρησή.

Πραγματικά, ο καθένας ξέρει ότι, στις θετικές εξηγήσεις

μας, ακόμη και στις πιο τέλειες, δεν έχουμε καθόλου την αξίωση να εκθέσουμε τις γεννήτριες αιτίες των φαινομένων, αφού ποτέ δεν θα κάναμε άλλο τίποτα απ' το να απομακρύνουμε τη δυσκολία, αλλά μοναχά ν' αναλύσουμε με ακρίβεια τις περιστάσεις της γένεσής τους και να συνδέσουμε τις μὲν με τις δὲ με φυσιολογικές σχέσεις διαδοχῆς και παρομοίωσης (*).

β) Δύο παραδείγματα θετικής ἐρμηνείας.

1. Ἡ ἔλξη τῶν σωμάτων. Ἔτσι, γιὰ ν' ἀναφέρουμε τὸ πιὸ θαυμαστὸ παράδειγμα, λέμε ὅτι τὰ

(*) Ἀπ' τὸν « συνετὸ Χιούμ » και ὕστερα, τὸν ἔξοχο αὐτὸ διανοητῆ, στὸν ὁποῖο ὁ Κόντ ἀξέφρασε εἰδικὰ τὴν εὐγνωμοσύνη του » γιὰ τὸν πρῶτο του φιλοσοφικὸ σχηματισμὸ, οἱ ἐμπειριστὲς μειώνουν τὶς αἰτίες σὲ μιὰ σταθερὴ διαδοχὴ πού ἐγίνε συνηθισμένη ἀπὸ ἓνα συνδυασμὸ ἰδεῶν. — « Ὁ τελευταῖος τῶν μεγάλων προκατόχων » τοῦ θετικισμοῦ, ὁ Κόντ, ἔκανε ἓνα ἐκ τῶν προτέρων σχῆμα φιλοσοφίας μὲ κατηγορίες σχετικότητας. — Οἱ δύο αὐτὲς ἀντιλήψεις περὶ τῆς αἰτίας εἶναι ἤδη θετικιστικές. Ἡ κριτικὴ τοῦ Κόντ δὲν ἐναντιώνεται, λοιπὸν παρὰ σ' ὀρισμένες ἀνθρωπομορφικὲς ἀντιλήψεις και δεισιδαιμονίες τῆς « γεννήτριας » αἰτίας, οἱ ὁποῖες κάνουν τὴν τελευταία νὰ ἐξαρτηθεῖ ἀπ' τὴ γνώση πάνω στὶς οὐσίες ἢ ἀπὸ ἀποστάγματα τοῦ κάθε πράγματος. Ὡστόσο, πρέπει ν' ἀναγνωρίσουμε μαζὶ του, πὼς οἱ σύγχρονες ἐπιστῆμες προτιμοῦν τοὺς ὄρους προϋπόθεση και ὑποτιθέμενο (ἢ λειτούργεια και μεταβλητὸ) ἀπὸ κείνους τῆς αἰτίας και τοῦ ἀποτέλεσματος, πού εἶναι περισσότερο φιλόδοξοι ἀπ' ὅσο εἶναι καλὰ καθορισμένοι. Ὁ Κόντ υἱοθετεῖ τὸν ὄρο προϋποθέσεις ὑπαρξῆς, πού σημαίνει πὼς κάθε γεγονὸς εἶναι ἀπαραίτητα συνδεμένο μὲ ἄλλα γεγονότα, προηγούμενα ἢ ἐπόμενα, πού εἶναι προϋποθέσεις ὑπαρξῆς δυναμικὲς και στατικές.

γενικὰ φαινόμενα τοῦ σύμπαντος ἐρμηνεύονται, ὅσο εἶναι δυνατὸ, ἀπὸ τὸ νευτωνικὸ νόμο τῆς ἔλξης τῶν σωμάτων, ἐπειδὴ, ἀπ' τὴ μιὰ πλευρά, ἡ ὠραία αὐτὴ θεωρία μᾶς δείχνει ὅλη τὴν μεγάλη ποικιλία τῶν ἀστρονομικῶν συμβάντων, σὰν ἓνα και μόνο γεγονὸς πού ἀντιμετωπίζουμε ἀπὸ διαφορὲς ἀπόψεις : τὴν σταθερὴ τάση ὄλων τῶν μορίων νὰ πηγαινουν τὸ ἓνα πρὸς τὸ ἄλλο, ἀνάλογα μὲ τὸν ὄγκο τους και ἀντιστρόφως ἀνάλογα μὲ τὸ τετράγωνο τῶν ἀποστάσεων τους· ἐνῶ, ἀπ' τὴν ἄλλη πλευρά, τὸ γενικὸ αὐτὸ γεγονὸς μᾶς παρουσιάζεται σὰν ἀπλή ἐπέκταση ἑνὸς φαινομένου ἔξοχα γνωστοῦ μας και, ἀπ' αὐτὸ και μόνο, ὅτι τὸ βλέπουμε σὰν τέλεια γνωστὸ, τὴ βαρύτητα τῶν σωμάτων στὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς.

Ὅσο γιὰ τὸ νὰ προσδιορίσουμε τί εἶναι ἡ ἔλξη και τί ἡ βαρύτητα, ποιὲς εἶναι οἱ αἰτίες τους, πρόκειται γιὰ ἐρωτήματα πού ὄλοι τὰ θεωροῦμε ἄλυτα, πού δὲν ἀνήκουν πιά στὸν τομέα τῆς θετικῆς φιλοσοφίας και εὐλόγως τὰ ἐγκαταλείπουμε στὴ φαντασία τῶν θεολόγων ἢ στὶς λεπτολογίες τῶν μεταφυσικῶν(*). Ἡ φανερὴ ἀπόδειξη τῆς ἀδυναμίας μας

(*) Ἄν, ἂς ποῦμε, ἡ βαρύτητα εἶχε ἀνακαλυφθεῖ κατὰ τὸν μεταφυσικὸ Μεσαίωνα, θὰ μᾶς ἀρκοῦσε νὰ φαντασθοῦμε κάποιαν ιδιότητα βαρύτητας ἢ μιὰ ιδιότητα ἔλξης τῆς ὕλης, ἀντὶ νὰ περιορισθοῦμε στὸ ποσοτικὸ μέτρημα μιᾶς πραγματικότητας πού μένει κατὰ βάθος ἄγνωστη: « ὅλα συμβαίνουν ὅπως ἐὰν τὰ σώματα ἔλκονταν ἀνάλογα μὲ τὸν ὄγκο τους και ἀντίστροφα ἀνάλογα μὲ τὸ τετράγωνο τῶν ἀποστάσεων τους ». — Ἄλλὰ ὁ Κόντ ὑπερβάλλει αὐτὴ τὴν δῆθεν ἀποχὴ ἢ παραίτηση τῆς ἐπιστήμης. Ὁ Ἀϊνστάϊν, λόγου χάρι, ἐπιχείρησε νὰ « πάει μακρύτερα » ἀπ' τὸν Νεύτωνα γιὰ νὰ ἐρμηνεύσει τὶς αἰτίες τῆς βαρύτητας, ἐννοώντας « καμπυλότητες » τοῦ « μὴ - εὐκλείδειου » χώρου, τὶς τροχιὲς τῶν ὁποῖων ἀκολουθοῦσαν τὰ ἄστρα: τὰ γεγονότα αὐτά, πού ἡ οὐράνια μηχανικὴ τὰ ἐξέθετε χωρὶς νὰ τὰ ἐρμηνεύει, θὰ γίνονταν γεωμετρικά, περιμένοντας νὰ ἐρμηνευθοῦν κι αὐτὰ ἀπὸ ἄλλους.

νά βροῦμε τέτοιες λύσεις, είναι τὸ ὅτι, κάθε φορά πού θελήσανε νά ποῦνε σχετικά κάτι ἀληθινὰ λογικό, τὰ μεγάλα πνεύματα δὲν μπόρεσαν παρὰ νά καθορίσουν αὐτὲς τὶς δύο ἀρχές, τὴν μιὰ καὶ τὴν ἄλλη, λέγοντας, γιὰ τὴν ἕλξη, πὼς δὲν εἶναι ἄλλο τίποτα ἀπὸ παγκόσμια βαρύτητα καί, μετὰ, γιὰ τὴ βαρύτητα, πὼς ἀπλῶς ὑπάρχει μέσα στὴ γήινη ἕλξη. Τέτοιες ἐξηγήσεις, πού προκαλοῦν χαμόγελα ὅταν ἐπιδιώκουμε νά γνωρίσουμε τὴ βαθύτερη φύση τῶν πραγμάτων καὶ τὸν τρόπο γέννησης τῶν φαινομένων, εἶναι πάντως ὅλο ὅ,τι πιὸ ἱκανοποιητικὸ μποροῦμε νά πετύχουμε, βλέποντας σὰν ταυτόσημες δύο τάξεις φαινομένων, πού ἐπὶ τόσον καιρὸ τὶς βλέπαμε χωρὶς νά ὑπάρξει καμμιά σχέση μεταξύ τους. Κανένα σωστὸ μυαλὸ δὲν γυρεύει νά πάει μακρύτερα(*).

(*) Ἡ φιλοσοφία τῶν συγχρόνων ἐπιστημῶν ὁδήγησε ὡς τὰ ἄκρα τὴν πρώτη αὐτὴ ἀποψη, πού ἤδη ὑπῆρχε στὸ πνεῦμα τῶν παγκόσμιων μαθηματικῶν, ὅπως τὰ ὄνειρεύτηκαν οἱ καρτεσιανοί. Γιὰ τοὺς Σπίρ, Ἄντρέ Λαλάντ, καὶ κυρίως τὸν Ἐμίλ Μεγιερσόν, κάθε ἐρμηνεύει ἐπιστημονικὴ συνίσταται στὸ νά προσδιορίζει δεδομένα πού παραμένουν ταυτόσημα μέσα σὲ τίς ποικίλες τῶν φαινομένων : διατήρηση τῆς ποσότητας ἐνεργείας σὲ ὅλες τὶς κινήσεις ἢ μεταβολές, μονιμότητα τῶν ἰδίων ἀτόμων διαμέσου τῶν πιθανῶν τους συνδυασμῶν, ἔκφραση ὅλων τῶν φαινομένων μὲ ἐξισώσεις κλπ. Ὅποτε, μένουν ἔξω ἀπὸ τοῦτες τὶς ταυτότητες, ἀναγκαστικὰ ἀφηρημένες, δεδομένα ἀλόγιστα καὶ συγκεκριμένα (ποιοτικά, ἀτομικά, ποτὲ ταυτόσημα μὲ κάποιον ἄλλο), πού ξεφεύγουν ἀπὸ κάθε προσδιορισμὸ καὶ ἀπὸ κάθε ἐπιστημονικὴ ἐρμηνεύει, δηλαδή ἀπὸ κάθε ἀναγωγή σὲ μιὰ ταυτότητα. Ἡ ἀρχαία μεταφυσικὴ πίστευε νά δώσει ἐξηγήσεις. Ὁ ἀνώτατος βαθμὸς τῆς φιλοσοφικῆς αὐτῆς προσπάθειας, πού πολλές φορές νομίζει ὅτι εἶναι λογικὴ (διαφορετικὰ ὅμως ἀπ' τὶς ἐπιστήμες!) δόθηκε ἀπ' τὸν ἀπόλυτο ἰδεαλισμὸ τοῦ Χέγκελ, σύγχρονο τοῦ Κόντ (Δέξ: Ἐμίλ Μεγιερσόν « Ταυτότητα καὶ πραγματικότητα », « Περὶ τῆς Ἐρμηνεύει τῶν ἐπιστημῶν » κλπ.).

2. Ἡ θερμότητα. Θὰ ἦταν εὐκολο νά πολλαπλασιάσουμε τὰ παραδείγματα αὐτά, πού θὰ παρουσιασθοῦν πολλὰ στὴ διάρκεια τῆς διδασκαλίας αὐτῆς, ἐφόσο τέτοιο εἶναι τώρα τὸ πνεῦμα πού διευθύνει ἀποκλειστικὰ τοὺς μεγάλους διανοητικούς συνδυασμούς. Γιὰ νά ἀναφέρουμε πρὸς τὸ παρὸν μιὰ μόνο ἀπ' τὶς σύγχρονες ἐργασίες, θὰ διαλέξω τὴ σειρά ἀναζητήσεων τοῦ Φουριέ(*) πάνω στὴ θεωρία τῆς θερμότητας. Μᾶς προσφέρει μιὰ πολὺ εὐαίσθητη ἐξακρίβωση γιὰ τὶς προηγούμενες γενικὲς παρατηρήσεις. Πραγματικὰ στὴν ἐργασία αὐτή, πού ὁ φιλοσοφικὸς χαρακτήρας της εἶναι τόσο ἔξοχα θετικὸς, οἱ πιὸ σημαντικοὶ καὶ ἀκριβεῖς νόμοι τῶν θερμολογικῶν φαινομένων, βρίσκονται ἀποκαλυμμένοι, χωρὶς ὁ συγγραφέας νά ἐξαπατήθηκε ἔστω καὶ μιὰ φορά ἀπ' τὴ βαθύτερη φύση τῆς θερμότητας, χωρὶς ν' ἀναφέρει, ἐκτὸς ἀν γιὰ νά δείξει τὴν κενότητά της, τὴν τόσο ζωηρὴ φιλονικία μεταξύ τῶν ὀπαδῶν τῆς θερμογόνου ὕλης καὶ ἐκείνων οἱ ὅποιοι κάνουν τὴ θερμότητα νά ὑπάρχει μέσ' τὶς δονήσεις ἑνὸς παγκοσμίου αἰθέρα (**). Καὶ μ' ὅλ' αὐτά, τὰ πιὸ ὑψηλὰ θέματα, ἀπ' τὰ ὅποια ἀρκετὰ ποτὲ δὲν εἶχαν τεθεῖ, δια-

(*) Πρόκειται γιὰ τὸ βαρῶνο Ροζέ Φουριέ (1768 - 1830) καὶ ὄχι γιὰ τὸν σύγχρονό του κοινωνιολόγο Σάρλ Φουριέ. Ἡ διδασκαλία εἶναι ἀφιερωμένη σ' αὐτὸν (καὶ στὸ φυσιολόγο ντὲ Μλενβίλ). Ὑπῆρξε ἕνας ἀπ' τοὺς πρώτους ἀκροατὲς καὶ ἐπιδοκίμαστὲς τῆς διδασκαλίας.

(**) Ὅπως τοῦ συνέβη περισσότερες ἀπὸ μιὰ φορές καὶ ἀπὸ ἀντίδραση σὲ τίς καταχρήσεις τῆς μεταφυσικῆς, ὁ Κόντ περιορίζει ἐδῶ πολὺ τὸν θετικισμὸ του. Οἱ ἀκόμα ἐκκρεμεῖς συζητήσεις πάνω στὴ φύση ἢ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ φωτεινοῦ αἰθέρα, εἶναι τέλεια θετικὲς, ἐνῶ αὐτὸς ἐπιδιώκει νά τίς φέρει στὸ ἴδιο ἐπίπεδο μὲ τίς ἀρχαῖες θερμογονικὲς ἢ φλογιστικὲς ιδιότητες. Ὁ Φουριέ ἀναπαράστησε, μαθηματικά, τὰ θερμογονικὰ ἢ θερμολογικὰ φαινόμενα μὲ διαφορετικὲς ἐξισώσεις. Ὡστόσο, δὲν εἶ-

πραγματεύονται σε τούτο τὸ ἔργο, πράγμα πού ἀποδείχνει ὅτι τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα, χωρὶς νὰ ἐπιδίδεται σὲ ἀπλησίαστα προβλήματα καὶ ἀρκοῦμενο νὰ ἐρευνᾷ ζητήματα ὀλίγε-λα θετικά, μπορεῖ νὰ βρεῖ σ' αὐτὰ ἀνεξάντλητη τροφή γιὰ τὴ δραστηριότητά του.

γ) Οἱ πρόοδοι στὶς διάφορες ἐπιστῆμες εἶναι ἀπαραίτη-
τα ἄνισες.

Ἐποὶ χαρακτηρίσαμε, ὅσο πιὸ ἐπακριβῶς γινόταν, τὸ πνεῦμα τῆς θετικῆς φιλοσοφίας, πού ὀλόκληρη ἢ παρῶσα διδασκαλία προτίθεται νὰ ἀναπτύξει, πρέπει τώρα νὰ ἐξετάσουμε σὲ ποῖο στάδιο τοῦ σχηματισμοῦ τῆς ἔφτασε σήμερα καὶ τί ἀπομένει γιὰ νὰ ὀλοκληρωθεῖ ἢ συγκρότησὴ τῆς.

Γιὰ νὰ τὸ πετύχουμε, πρέπει πρῶτα νὰ παρατηρήσου-
με ὅτι οἱ διάφοροι κλάδοι τῶν γνώσεών μας δὲν ἔπρεπε νὰ διατρέξουν μὲ ἴση ταχύτητα τὶς τρεῖς μεγάλες φάσεις τῆς ἀνάπτυξής τους πού δείξαμε πιὸ πάνω, οὔτε, κατὰ συνέπεια, νὰ φτάσουν ταυτόχρονα στὴ θετικὴ τους κατάσταση. Ὑ-
πάρχει, κάτω ἀπὸ τούτη τὴ σχέση, μιὰ σειρά ἀμετάβλητη καὶ ἀναγκαία, πού τὰ διάφορά μας εἶδη ἀντιλήψεων ἀκολου-
θησαν καὶ ὤφειλαν νὰ ἀκολουθήσουν στὴν πρόδοό τους καὶ πού ἢ θεώρησὴ τους μὲ ἀκρίβεια, εἶναι τὸ ἀπαραίτητο συμ-
πλήρωμα τοῦ βασικοῦ νόμου πού ἤδη ἐκθέσαμε. Ἡ σειρά αὐ-
τὴ θὰ εἶναι τὸ εἰδικὸ θέμα τοῦ ἐπομένου μαθήματος.

Γιὰ τὸ παρὸν, ἄς ἀρκεστοῦμε στὸ νὰ ξέρουμε πῶς ταιριάζει στὴ διάφορη φύση τῶν φαινομένων καὶ ὅτι καθορίζεται

ναὶ λιγώτερο θετικὸ τὸ νὰ τὶς ἀναπαραστήσουμε, μηχανικά, μὲ παλμούς ἀτομικῶν μορίων. Ὅμοια καὶ ὁ Ἄϊνσταϊν, παρὰ τὰ ὅσα εἶπαν ὀρισμένοι, εἶναι φυσικὸς καὶ ὄχι μεταφυσικὸς στὴ «γενικευ-
μένη σχετικότητά» του : ἀπὸ σχέσεις σὲ σχέσεις, πού θὰ κα-
ταλήξουμε; Θετικιστῆς ἢ ὄχι, ὁ σχετικισμὸς δὲν ἔχει ἄλλα ὀ-
ρια ἀπ' τὴν ἀπουσία κάθε σχέσης : τὸ ἀπόλυτο.

ἀπὸ τὸ βαθμὸ γενικότητας, ἀπλοϊκότητας καὶ ἀμοι-
βαίας ἀνεξαρτησίας τους, τρεῖς παρατηρήσεις πού, ἂν καὶ
εὐδιάκριτες μεταξύ τους, ἔχουν τὸν ἴδιὸ στόχο. Ἔτσι, τ' ἀ-
στρονομικὰ φαινόμενα κατ' ἀρχὴν σὰν τὰ περισσότερο γε-
νικά, ἀπλὰ κι ἀνεξάρτητα ἀπὸ κάθε ἄλλα, καὶ διαδοχικά,
γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους, τὰ φαινόμενα τῆς γήινης φυσικῆς,
ἐκεῖνα τῆς χημείας καὶ, τέλος, τὰ φυσιολογικὰ φαινόμενα, ἐ-
παναφέρθηκαν σὲ θετικιστικὲς θεωρίες (*).

δ) Τὸ παρελθὸν τοῦ θετικοῦ πνεύματος.

Εἶναι ἀδύνατο νὰ καθορίσουμε μὲ ἀκρίβεια τὴν ἀρχὴ τῆς
ἐπανάστασης αὐτῆς, γιὰτὶ μπορούμε νὰ ποῦμε μὲ βεβαιότη-
τα, ὅπως καὶ γιὰ ὄλα τὰ ἄλλα μεγάλα ἀνθρώπινα συμβάν-
τα, ὅτι ἐκπληρώθηκε μὲ σταθερότητα καὶ ὄλο καὶ πιὸ πολὺ
ἰδιαίτερα μετὰ τὶς ἐργασίες τοῦ Ἄριστοτέλη(**) καὶ τῆς Ἄ-
λεξανδρινῆς σχολῆς(***) κι ἔπειτα μετὰ τὴν εἰσαγωγή τῶν φυ-

(*) Μ' ἄλλα λόγια, οἱ διάφορες βασικὲς ἐπιστῆμες, πέρα-
σαν ἀπὸ τρία καθεστῶτα μὲ ἄνισες ταχύτητες, ἀνάλογες μὲ τὴν
λίγο ἢ πολὺ ἀπώτερη σειρά πού ἢ κάθε μιὰ τους παίρνει στὴ
θετικὴ ἱεραρχία τῶν ἐπιστημῶν. Ὁ Κόντ δὲν τοποθετεῖ ἐδῶ
τὴν κοινωνιολογία, γιὰτὶ, μόνον αὐτὴ, δὲν εἶναι ἀκόμη θετικὴ.

(**) Ὁ Ἄριστοτέλης εἶναι « ὁ πρῶτος πατέρας(!...) τῆς
θετικῆς φιλοσοφίας». Τὸ ἔργο του εἶναι συστηματικὴ ἐγκυκλο-
παίδεια ὀλων τῶν γνώσεων τοῦ 4ου π.χ. αἰῶνα. Γι' αὐτό, (καὶ
μολονότι μπόρεσαν νὰ τὸν ἀποκαλέσουν ἐπίσης «πατέρα τῆς
μεταφυσικῆς»), ὁ Κόντ στηρίχθηκε σ' ἐκεῖνον γιὰ νὰ καθορί-
σει κι αὐτὸν ἀκόμα τὸν τίτλο τῆς Διδασκαλίας του. Τέλος, σύγ-
κρινε τὸν ἑαυτὸ του μὲ τὸν Ἄριστοτέλη στὴν «πρῶτη καρριέ-
ρα» του (ἐκεῖνη τῆς Διδασκαλίας), καθὼς καὶ μὲ τὸν Ἀπό-
στολο Παῦλο στὴ «δεύτερη» (ἐκεῖνη τῆς θετικῆς πολιτικῆς).

(***) Ἀπὸ τοὺς Ἡτολεμαίους μέχρι τὴν εἰσβολὴ τῶν Ἀρά-
βων, ἢ Ἄλεξάνδρια συγκέντρωσε πολλοὺς ἀριστοὺς μαθηματι-

σικῶν ἐπιστημῶν στὴ δυτικὴ Εὐρώπη ἀπὸ τοὺς Ἀραβες(*). Ὡστόσο, δεδομένου ὅτι ταιριάζει νὰ καθορίσουμε μιὰν ἐποχὴ, γιὰ νὰ ἐμποδίσουμε ἔτσι τὴν περιπλάνηση στὰ τυφλά τῶν ἰδεῶν μας, θὰ ὑποδείξω ἐκείνην τοῦ μεγάλου κινήματος ποὺ ἐντυπώθηκε στ' ἀνθρώπινο πνεῦμα, δυὸ αἰῶνες πρωτότερα, μὲ τὴ συνδυασμένη ἐνέργεια τῶν παραγγελημάτων τοῦ Βάκωνα, τῶν ἀντιλήψεων τοῦ Ντεκάρτ καὶ τὶς ἀνακαλύψεις τοῦ Γαλιλαίου, σὰν τὴ στιγμή ποὺ τὸ πνεῦμα τῆς θετικῆς φιλοσοφίας ἄρχισε νὰ ἐκφράζεται στὸν κόσμον, σὲ προφανῆ ἀντίθεση μὲ τὸ θεολογικὸ καὶ τὸ μεταφυσικὸ πνεῦμα(**). Καὶ τότε, πραγματικά, οἱ θετικὲς ἀντιλήψεις ἀπαλλάχθηκαν ἀπ' τὸν δεισιδαιμονικὸ καὶ σχολαστικὸ δεσμό, ποὺ παραμόρφωνε λίγο πολὺ τὸν ἀληθινὸ χαρακτήρα τους, σ' ὅλες τὶς προηγούμενες ἐργασίες(***)).

κούς, ἀστρονόμους, φυσιολόγους, ἰατροὺς, φιλόσοφους, ἱστορικούς, λόγιους, συγγραφεῖς καὶ καλλιτέχνες τῆς ἐποχῆς. (Ἀπὸ τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα ἕως τὸν 7ο μ.Χ.).

(*) Ἐκτὸς ἀπ' τὶς μαθηματικὲς ἀνακαινίσεις (ἀραβικὰ ψηφεία καὶ ὀνόματα, ὅπως ἀλγεβρα, μηδὲν κλπ.), ἡ Εὐρώπη ὠφείλει στὶς ἀραβικὲς σχολὰς τῆς Ἰσπανίας, τῆς Σικελίας καὶ τῆς Ἀνατολῆς τὶς σπουδαιότερες κατακτήσεις τῆς ἰατρικῆς καὶ τῆς ἀλχημείας κατὰ τὸν Μεσαίωνα.

(**) Κατὰ τὸ τέλος τοῦ μεγάλου κινήματος τῆς Ἀναγέννησης, στὸ πρῶτο ἡμῖσι τοῦ 17ου αἰῶνα. Μιὰ ἐπιστημονικὴ κατάκτηση μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ θετικὴ, δηλαδὴ ὀριστικὴ ἢ πραγματικὴ, ὅταν μποροῦμε νὰ τὴν ξαναπάρουμε σήμερα μὲ τὴν ἴδια μορφή καί, τρόπον τοῦ λέγειν, κατὰ γράμμα. Ὄποτε, βρισκόμαστε στὴν περίπτωση τῆς θεωρίας τῆς ἐμπειρίας καὶ τῆς ἐπαγωγῆς τοῦ Βάκωνα σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἀναλυτικὴν γεωμετρίαν καὶ τὸ νόμον τῆς διάθλασης τοῦ Ντεκάρτ καὶ σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὶς ἐμπειρίες, τὸ ἀκριβὲς μέτρο καὶ οἱ μαθηματικὲς διατυπώσεις τῶν νόμων τοῦ ἐκκρεμοῦς καὶ τῆς βαρύτητας τοῦ Γαλιλαίου.

(***) Στὴν πραγματικότητα, εἶναι ἡ ἐποχὴ ποὺ γίνεται θετικὴ ἢ

ε) Τὸ μέλλον του.

Ὑστερα ἀπὸ τούτῃ τὴν ἀξιωματικὴν ἐποχὴν, τὸ ἀνυψωτικὸ κίνημα τῆς θετικῆς φιλοσοφίας, καὶ τὸ κίνημα παρακμῆς τῆς θεολογικῆς καὶ μεταφυσικῆς φιλοσοφίας, εἶναι ὀλοκάθαρα. Ἀποφάνηκαν τόσο, ὥστε εἶναι ἀδύνατον σήμερα, σὲ ὄλους τοὺς παρατηρητὲς ποὺ ἔχουν συνείδηση τοῦ αἰῶνα τους(*), ν' ἀγνοήσουν τὸν τελικὸν προορισμὸν τῆς ἀνθρώπινης νοημοσύνης γιὰ τὶς θετικὲς μελέτες(**), καθὼς καὶ τὴν ἀμετάκλητην στὸ ἐξῆς ἀπομάκρυνσίν τους ἀπὸ τὶς μεταϊόδοξες αὐτῆς καὶ προσωρινὰς θεωρίας καὶ μεθόδους ποὺ δὲν ἄρμοζαν παρὰ μόνον στὴν πρώτη ἐξόρμησίν τους. Ἐτσι, ἡ βασικὴ ἐπανάστασις ἐκπληρώθηκε ἀναγκαστικὰ σὲ ὅλη τὴν ἑκτασίαν της.

Ἄν λοιπόν, τῆς ἀπομένει ἀκόμη νὰ ἐπιτύχει κάποια μεγάλη κατάκτηση, νὰ κατακτήσει κάποιον κύριον κλάδον στὸ διανοητικὸν τομέαν, μποροῦμε νὰ εἴμαστε βέβαιοι πὼς ἡ μεταβολὴ θὰ γίνῃ, ὅπως ἐγένετο καὶ ὅλες τὶς ἄλλες φορές. Γιατί, θὰ ἦταν φανερὴ ἀντιλογία νὰ ὑποθέσουμε ὅτι τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα, τόσο διατεθειμένον στὴ μεθοδικὴ ἐνότητα, θὰ διατηροῦσε ἐπ' ἀόριστον, γιὰ μιὰ μοναχὰ τάξιν φαινομένων, τὸν πρωταρχικὸν τρόπον φιλοσοφίας του, ὅταν πλέον ἔφτασε νὰ υἱοθετήσῃ γιὰ τὸ μέλλον κάποιον νέον φιλοσοφικὸν σκαλοπάτι, μὲ ἀπόλυτον ἀντίθετον χαρακτήρα(***) καὶ σκοπὸν!

φυσικῆ. Ὡστόσο, ἡ χημεία θὰ γίνῃ κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα, ἡ φυσιολογία κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 19ου, καὶ ἡ κοινωνιολογία ἀργότερα ἀκόμη.

(*) « Στὸ ἐπίπεδον τοῦ αἰῶνα τους », δὲς σελ. 68.

(**) « Προορισμὸς . . . γιὰ », ἢ χρῆσις τῶν προθέσεων γιὰ, πρὸς, ὑπὸ κλπ. συχνὰ εἶναι ἀτυχεῖς στὸ στυλ τοῦ Κόντ.

(***) Πρόκειται γιὰ τὶς ἠθικὰς ἐπιστῆμας (ἀτομικὰς ἢ ὁμαδικὰς, ποὺ ὑπάρχουν στὴν κοινωνιολογία). Ὁ Κόντ νομίζει ὅτι

Όλα λοιπόν καταλήγουν σε ένα απλό θέμα πράξης· ή θετική φιλοσοφία, ή όποια, τους τελευταίους δύο αιώνας, απλώθηκε βαθμιαία τόσο πολύ, αγκαλιάζει σήμερα όλους τους βαθμούς και τὰ είδη τών φαινομένων ; Είναι φανερό πώς όχι και, κατά συνέπεια, ότι μένει ακόμη μιὰ μεγάλη επιστημονική προσπάθεια να αφιέρωθεί, στο να δώσουμε στη θετική φιλοσοφία αυτόν τόν παγκόσμιο και απαραίτητο στην όριστική σύνθεσή της χαρακτήρα.

στ) Δύο στόχοι τής παρούσας διδασκαλίας.

1. Η κοινωνική φυσική (κοινωνιολογία).

Άληθινά, στις τέσσερις κύριες κατηγορίες φυσικών φαινομένων, που μόλις απαριθμήσαμε, τ' αστρονομικά, φυσικά, χημικά και φυσιολογικά φαινόμενα, παρατηρούμε κάποιο ουσιώδες κενό σχετικό με τὰ κοινωνικά φαινόμενα, τὰ όποια, αν και περιέχονται ύπονοούμενα στα φυσιολογικά φαινόμενα, αξίζουν, είτε λόγω σπουδαιότητας, είτε χάρη στις δυσκολίες που παρουσιάζει ή μελέτη τους, να αποτελέσουν ξεχωριστή

μπορεί να συμπεραίνει από τὸ παρελθόν τών άλλων επιστημών, τὸ μέλλον αὐτῶν ἐδῶ. Ἀλλά, σύμφωνα με όρισμένους, « τὸ κάθε τι δὲν μεταβάλλεται σε θέμα πράξης »: στο τομέα τής ζωῆς και, ιδίως, τής νοερῆς ζωῆς, ή ἀπρόβλεπτη ἐλευθερία τής ἐνεργητικότητας ἐρχεται ίσως να μετατρέψει τὸ ζήτημα. Τὸ νέο αὐτὸ γεγονός ἐπιτρέπει να μιλήσουμε ἐδῶ για ἀπαραίτητους νόμους, ποσότητας ή πρόβλεψης, με άλλα λόγια ἐπιστήμης ; Ὁλόκληρη ή πνευματική σχολή, ίσαμε τὸν Μπέρξον, τὸ ἀρνεῖται. Ὁ Μπουτρόν μάλιστα στηρίχτηκε ἐπίτηδες στη θετική ἱεραρχία τών επιστημῶν για να ἀποδώσει στους πιδό σύνθετους νόμους τής φύσης ένα ἀπρόβλεπτο ἐνδεχόμενο, που τούς ἀνυψώνει πιδό πάνω ἀπ' τούς ἀπλούστερους. Ἀλλά, σύμφωνα με τὸν Κόντ, ή αἰτιοκρατία βασιλεύει παντοῦ

κατηγορία(*). Ἡ τελευταία αὐτή τάξη ἀντιλήψεων, που ἀναφέρεται στα πιδό ειδικά, τὰ πιδό σύνθετα και περισσότερο ἀνεξάρτητα ἀπὸ όλα τ' άλλα φαινόμενα, ἐπρεπε, ἀπὸ αὐτὸ και μόνο, να τελειοποιηθεῖ ἀπαραίτητα με καθυστέρηση, ἔστω κι αν δὲν λάβουμε ὑπόψη μας τὰ ιδιαίτερα ἐμπόδια, που θὰ τὰ ἐξετάσουμε ἀργότερα. Ὅ,τι κι αν πούμε, είναι φανερό ότι δὲν ἔχει ἀκόμα εισέλθει στὸν τομέα τής θετικῆς φιλοσοφίας. Οἱ θεολογικές και μεταφυσικές μέθοδοι που, σχετικὰ με όλα τὰ άλλα γένη φαινομένων, δὲν χρησιμοποιούνται πιδό ἀπὸ κανέναν, εἴτε σάν μέσον ἔρευνας, εἴτε μοναχὰ σάν ἐπιχειρήματα, είναι ἀκόμη, ἀντίθετα, ἀποκλειστικά σε χρήση, ὑπὸ τὴν μία ή τὴν ἄλλη σχέση, για κάθε τι που ἀφορᾷ τὰ κοινωνικά φαινόμενα, μολονότι τὴν ἀνεπάρκειά τους, ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτή, τὴν αἰσθάνονταν ἤδη πλατιά όλα τὰ καλλιεργημένα πνεύματα, που βαρέθηκαν τὶς ἀτέλειωτες και μάταιες διαμφισβητήσεις μεταξύ του θείου δικαίου και τής κυριαρχίας του λαοῦ(**).

(*) Ἡ ἐπιστήμη τών ὀργανικῶν σωμάτων (ἀτομικῶν ή ὀμαδικῶν) είναι σύνολο ὁμογενικό, που διαιρεῖται στην φυσιολογία και στην κοινωνιολογία. Ἀλλά, ή ὁμογένεια τών δύο επιστημῶν δὲν ἐμποδίζει τὴν κοινωνία να είναι κάτι τὸ παραπάνω ἀπὸ ένα πλῆθος ἀτόμων. Ἡ ἀνθρωπότητα είναι ζωντανὸ ὄν, πιδό συγκεκριμένο ἀπὸ κάθε ξεχωριστὸ ἀνθρώπο. Ἐχει λοιπὸν χαρακτήρες ἐιδικούς, που πρέπει να μελετήσουμε ἀπ' εὐθείας, συγκεκριμένα στην ἱστορική καταγωγή τής. Ἡ συστηματική κατάργηση τής ψυχολογίας (δὲς πιδό κάτω τὴν παράγραφο : « Κριτική τής ἐσωτερικῆς παρατήρησης στην ψυχολογία ») ἐντείνει πιδό πιδό τὴν ἀδυναμία να μετατρέψουμε τὴν κοινωνιολογία σε φυσιολογία, ἐπειδὴ ή ψυχολογία θὰ ἦταν ὁ συνδετικός κρίκος μεταξύ τους. Ἡ κοινωνιολογία λοιπὸν ὀφείλει να είναι ξεχωρη ἀπ' τὶς ἄλλες ἐπιστήμες, μολονότι τὶς προϋποθέτει ὅλες.

(**) Θεῖο δικαίο: θεολογία. (Εἶναι πολιτικὸς φετιχισμός,

Νά λοιπόν τὸ μεγάλο, ἀλλὰ φανερά τὸ μόνο κενό, πού χρειάζεται νὰ καλύψουμε, μὲ σκοπὸ νὰ ἀποτελειώσουμε τὴ σύνθεση τῆς θετικῆς φιλοσοφίας. Τώρα πού τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα θεμελίωσε τὴν οὐράνια φυσική, τὴ γήινη φυσική, εἴτε μηχανική, εἴτε χημική, τὴν ὀργανική φυσική, εἴτε φυτική, εἴτε ζωϊκή, τοῦ ἀπομένει νὰ τελειώσει τὸ σύστημα τῶν ἐπιστημῶν παρατήρησης, θεμελιώνοντας τὴν κοινωνική φυσική. Νά ποιά εἶναι σήμερα, μέσ' τὴς ποικίλες οὐσιώδεις σχέσεις, ἡ μεγαλύτερη καὶ πιὸ ἐπείγουσα ἀνάγκη τῆς νοημοσύνης μας. Τέτοιος εἶναι, τολμῶ νὰ πῶ, ὁ πρῶτος στόχος τῆς διδασκαλίας μου. Ὁ εἰδικὸς σκοπὸς τῆς(*)).

Οἱ ἀντιλήψεις πού θὰ ἐπιχειρήσω νὰ παρουσιάσω σχετικὰ μὲ τὴ μελέτη τῶν κοινωνικῶν φαινομένων καὶ πού, ἐλπίζω, πῶς ὁ λόγος μου αὐτὸς ἀφήνει νὰ διαφαίνονται οἱ πηγές τους, δὲν θὰ μπορούσαν νὰ ἔχουν ἀντικείμενό τους τὸ νὰ δώσουν ἀμέσως στὴν κοινωνική φυσική τὸν ἴδιο βαθμὸ τελειότητας, ὅπως καὶ στοὺς προηγούμενους κλάδους τῆς φυσικῆς φιλοσοφίας, πράγμα χιμαιρικό ἄλλωστε, ἀφοῦ οἱ τελευταῖες παρουσιάζουν ἤδη μεταξύ τους, ἀπ' τὴν ἀποψη αὐτῆ, ἔξαιρετική ἀνισότητα, ἀναπόφευκτη ἄλλωστε. Ὡστόσο, σκοπὸς τους θὰ εἶναι νὰ ἐντυπώσουν στὴν τελευταία αὐτῆ τάξη τῶν γνώσεών μας, τὸν ἤδη θετικὸ χαρακτήρα τῶν ἄλλων.

καθὼς γιὰ « κείνους πού, παρὰ τὴ μεγάλη διανοητική τους καλλιέργεια, σκέφτονται φυσικά μὲ τὸ πίσω μέρος τοῦ κεφαλιοῦ », δηλαδή μὲ τὴς ἐπιτηδευμένες λειτουργίες. Ἀνωτερότητα τοῦ λαοῦ : μεταφυσική! (« ἄλλο θεῖο δίκαιο! », « κοινωνική ἀσθένεια! » « στασιασμὸς τῶν ζωντανῶν ἀπέναντι στοὺς νεκρούς! ») — Μόνο μιὰ κοινωνιοκρατία, βασισμένη σὲ μιὰ κοινωνιολογία, θὰ εἶναι θετική, ἀναδιοργανώνοντας ἐπιστημονικά τὴν κοινωνία « δίχως θεὸ καὶ βασιλιά. » — οὔτε λαϊκὴ ἐπιδιοκμασία.

* Ὡπως ὅλοι οἱ σύγχρονοί του, ὁ Κόντ φιλοδοξοῦσε ν' ἀνασυνθέσει μιὰ σταθερὴ κοινωνικὴ τάξη μετὰ τὴν ἐπαναστατικὴ

Ἄν ὁ ὁρος αὐτὸς ἐκπληρωθῆ μιὰ φορά, τὸ φιλοσοφικὸ σύστημα τῶν συγχρόνων θὰ στηριχθῆ ἐπιτέλους στὸ σύνολό του. Γιατί, κανένα ὑπὸ παρατήρηση φαινόμενο δὲν θὰ παρέλειπε προφανῶς νὰ ἐπιστρέφει σὲ κάποια ἀπ' τὴς πέντε μεγάλες κατηγορίες, πού σχηματίστηκαν τότε, μὲ φαινόμενα ἀστρονομικά, φυσικά, χημικά, φυσιολογικά καὶ κοινωνικά. Ἐφόσο ὅλες οἱ βασικὲς ἀντιλήψεις μας θὰ γίνουν ὁμογενεῖς(*), ἡ φιλοσοφία θὰ ἔχει ἐγκατασταθεῖ ὀριστικά στὸ θετικὸ καθεστῶς ἢ καθεστῶς τοῦ θετικισμοῦ. Χωρὶς ποτὲ νὰ μπορεῖ ν' ἀλλάξει χαρακτήρα, δὲν θὰ μπορεῖ παρὰ ν' ἀναπτυχθῆ ἀπεριόριστα ἀπὸ τὴς διαρκῶς αὐξανόμενες κατακτήσεις πού θὰ προκύψουν ἀναπόφευκτα μετὰ τὴς νέες παρατηρήσεις ἢ τοὺς βαθύτερους στοχασμούς. Ἐχοντας ἔτσι ἀποκτήσει τὸν παγκόσμιο χαρακτήρα, πού ἀκόμα τῆς λείπει, ἡ θετικὴ φιλοσοφία θὰ εἶναι ἱκανὴ νὰ λεπτολογηθῆ τελείως, ὀλόκληρη, μὲ ὅλη τὴ φυσικὴ ἀνωτερότητά της, μέσ' τὴ θεολογικὴ καὶ τὴ μεταφυσικὴ φιλοσοφία, τῶν ὁποίων ἡ παγκοσμιότητα αὐτῆ εἶναι σήμερα τὸ μόνο πραγματικὸ κτῆμα καὶ οἱ ὁποῖες, χωρὶς μιὰ τέτοια ἀφορμὴ προτίμησης, δὲν θὰ ἔχουν γιὰ τοὺς διαδόχους μας τί-

κρίση πού πολλὰ εἶχε καταστρέψει (εὐτυχῶς, ἄλλωστε) καὶ λίγα εἶχε ἀνοικοδομήσει. Ὁ νόμος τῶν τριῶν καθεστῶτων καὶ ἡ ταξινόμηση τῶν ἐπιστημῶν δὲν εἶναι παρὰ διανοητικὰ μέσα γιὰ ἕνα κοινωνικὸ σκοπὸ.

Ὡστόσο, ἡ κοινὴ ἀντίληψη τοῦ θετικισμοῦ (ἢ ὀρισμένων ὀπαδῶν, ὅπως ὁ Λιτρέ) μεταβάλλει πολλὰ φορές τὰ μέσα αὐτὰ σὲ σκοπούς, παρὰ τὴς ἤδη διατυπωμένους προθέσεις τοῦ Κόντ στὰ πρῶτα μικρὰ του συγγράμματα καὶ τὴς νεανικῆς του ἐπιστολῆς.

(*) Ὁμογενεῖς, δὲν σημαίνει πῶς ὅλες οἱ ἐπιστῆμες δὲν ἀποτελοῦν παρὰ μιὰ, ἀλλὰ ὅτι, ὅσο διάφορες κι ἂν εἶναι οἱ μέθοδοί τους, δέχονται ὅλες μαζί ἀπὸ κοινοῦ ἕνα θετικὸ πιστεύω : ἡ ἀρχὴ ἀναγκαίων νόμων πού ἀποκαθιστοῦν τὴς προϋποθέσεις ὑπαρξῆς γεγονότων ἐμπειρίας μπροστὰ στὴν πρακτικὴ πρόβλεψη.

ποτα περισσότερο από μια ιστορική ύπαρξη(*).

2ο. Η συστηματοποίηση των επιστημών.

Ο ειδικός σκοπός της διδασκαλίας μας έχει εκτεθεί λοιπόν και είναι εύκολο πιά να κατανοήσουμε τον δεύτερο σκοπό της, το γενικό της σκοπό, εκείνον που την καθιστά διδασκαλία θετικής φιλοσοφίας και όχι μονάχα διδασκαλία κοινωνικής φυσικής.

Πραγματικά, καθώς η δημιουργία της κοινωνικής φυσικής συμπληρώνει επιτέλους το σύστημα των φυσικών επιστημών, γίνεται δυνατό και μάλιστα αναγκαίο να συνοψίσουμε τις διάφορες αποκτημένες γνώσεις, φτασμένες τότε σε όρισμένη και όμογενική κατάσταση, για να τις συναρμολογήσουμε παρουσιάζοντάς τις σαν Ισάριθμους κλάδους ενός μόνο κορμού(**),

(*) Ο θετικισμός αρνείται ν' αποδώσει στις θρησκείες και στις μεταφυσικές θεωρίες ίδια αντικείμενα έξω από κείνα των επιστημών, ακόμη κι' αν δεν μπορούμε να γνωρίσουμε αυτά τ' αντικείμενα (όπως κάνει η Κριτική της γνώσης του Κάντ)¹. Δεν βλέπει εδώ παρά τις ιστορικές μορφές, σήμερα παραγραμμένες, αυτών των επιστημών: τα δύο πρώτα απαραίτητα αλλά προσωρινά καθεστῶτα τους. Μοναχά η θεολογία και η μεταφυσική έχουν παγκόσμιο χαρακτήρα, δηλαδή ασχολούνται με ό,τι ενδιαφέρει τον άνθρωπο, ιδίως με την ηθική ζωή (άτομική ή ομαδική), για την οποία οι επιστήμες αδιαφορούσαν μέχρι σήμερα. Και το σοβαρό αυτό κενό, έρχεται να το καλύψει ο θετικισμός.

(**) Πιθανός υπαινιγμός σε μια περίφημη σύγκριση του Ντεκάρτ: «Όλη η φιλοσοφία είναι σαν δέντρο, με ρίζες τη μεταφυσική, με κορμό τη φυσική και κλαδιά που βγαίνουν απ' τον κορμό και που είναι όλες οι άλλες επιστήμες, που διακρίνονται σε τρεις κύριες κατηγορίες, δηλαδή την Ιατρική, τη μηχανική και την ηθική» (Ντεκάρτ, 'Αρχές, πρόλογος). 'Ωστόσο, για τον Κόντ, η διαρίθμηση αυτή δε μπορούσε παρά να είναι άνιση, άτελής και πρόωρη για τον 17ο αιώνα, στην καρδιά των μεταφυσικών «πιστεύω».

1. Κάντ: Κριτική του καθαρού λόγου, στίς έκδ. 'Αναγνωστίδη.

αντί να συνεχίσουμε να τις θεωρούμε σαν μεμονωμένα σώματα. Για να καταλήξω εδώ, προτού προβώ στη μελέτη των κοινωνικών φαινομένων, θα εκτιμήσω διαδοχικά, κατά την έγκυκλοπαιδική σειρά που άναφερα πιο πάνω, τις διάφορες ήδη σχηματισμένες θετικές επιστήμες.

Είναι περιττό, νομίζω, να πω ότι δεν θα υπήρχε ζήτημα εδώ, για σειρά από ειδικές διδασκαλίες σχετικά με τον κάθε κύριο κλάδο της φυσικής φιλοσοφίας. Χωρίς ν' αναφέρουμε τίποτα για την ύλική διάρκεια μιᾶς τέτοιας ενέργειας, είναι φανερό πως κάποια παρόμοια άπαίτηση θα ήταν άστήριχτη από μέρος μου και πιστεύω ότι μπροῦ να προσθέσω, από μέρους όποιουδήποτε, αρκετά στην τωρινή κατάσταση της ανθρώπινης μόρφωσης(*). 'Αντίθετα, ένα μάθημα σαν και τοῦτο άπαιτεί, για να έννοηθεί όπως πρέπει, μια σειρά από προηγούμενες ειδικές μελέτες πάνω στις διάφορες επιστήμες που πρόκειται ν' αντιμετωπισθοῦν κατά τη διάρκεια της έκθεσής του.

Χωρίς την προϋπόθεση αυτή, είναι πολύ δύσκολο να νιώσουμε και ακατόρθωτο να κρίνουμε τους φιλοσοφικούς στοχασμούς στους όποιους θα υπόκεινται οι επιστήμες αυτές.

Με μια λέξη, είναι Διδασκαλία θετικής φιλοσοφίας και όχι θετικών επιστημών, αυτό που προτίθεμαι να κάνω. Πρόκειται εδώ μοναχά να εξετάσουμε την κάθε βασική επιστήμη στις σχέσεις της με όλόκληρο το θετικό σύστημα και σε ό,τι άφορᾷ το πνεῦμα που τη χαρακτηρίζει, δηλαδή, κάτω απ' τη διπλή σχέση των ουσιαστικών μεθόδων της και των κύριων άποτελεσμάτων της(**). Πολύ συχνά μάλιστα, θα πρέπει

(*) Είδαμε πως ο Κόντ ήξερε να παρέχει στον εαυτό του κατ' εξαίρεση μιάν έγκυκλοπαιδική μόρφωση. 'Αλλά θα δοῦμε ότι κατέκρινε πολύ την παιδαγωγική του καιρού του (δες την παράγραφο 'Ανασχηματισμός της εκπαίδευσης).

(**) Περίπου όπως ο πρόδρομός του ο «μεγάλος Μοντεσιέ» άνάδινε το «Πνεῦμα των Νόμων», ο θετικισμός άναδίνει «το πνεῦ-

να περιορίζομαι στο ν' αναφέρω τα τελευταία, ανάλογα με τις ειδικές γνώσεις, ώστε να εκτιμηθεί ή σπουδαιότητά τους.

ζ) Οι δύο σκοποί είναι αλληλέγγυοι.

Προκειμένου να συνοψίσω τις σχετικές ιδέες με το διπλό σκοπό της παρούσας διδασκαλίας, όφειλω να δείξω ότι τα δύο αντικείμενα, το ένα ειδικό, το άλλο γενικό, που παίρνω, αν και ξέχωρα μεταξύ τους, είναι όπωσδήποτε αχώριστα. Γιατί, από μια άποψη, θα ήταν αδύνατο να εννοηθεί ποτέ μάθημα θετικής φιλοσοφίας χωρίς τη θεμελίωση της κοινωνικής φυσικής, αφού θα έλειπε τότε ένα ουσιαστικό στοιχείο και, για το λόγο αυτό, οι αντιλήψεις δεν θα είχαν το γενικό χαρακτήρα που πρέπει να είναι το κύριο προσόν τους και που διακρίνει την τωρινή μας μελέτη από τη σειρά των ειδικών μελετών. Κι από άλλη άποψη, πώς να προβεί κανείς με βεβαιότητα στη θετική μελέτη των κοινωνικών φαινομένων, αν το πνεύμα δεν έχει από τα πριν προετοιμαστεί με μια βαθύτερη θεώρηση των ήδη κριμένων θετικών μεθόδων για τα λιγότερο σύνθετα φαινόμενα και εφοδιασμένο, επιπλέον, με τη γνώση των κυριωτέρων νόμων στα προηγούμενα φαινόμενα, που όλα επιδρούν, με λίγο-πολύ άμεσο τρόπο, στα κοινωνικά φαινόμενα;

Μολονότι όλες οι βασικές επιστήμες δεν εμπνέουν στα κοινά πνεύματα ίσο ενδιαφέρον, δεν υπάρχει ωστόσο καμιά που θα πρέπει να την παραμελήσουμε στη μελέτη που αναλάβαμε.

Όσο για τη σημασία τους σχετικά με την ευτυχία του

μα (ή την ευφύια) μιας επιστήμης» χαρακτηρίζοντας:

α) τη θέση της στο εγκυκλοπαιδικό σύνολο.

β) τα δεδομένα και τις χαρακτηριστικές της μεθόδους.

γ) τ' αποτελέσματά της για τις άλλες επιστήμες και την ανθρωπότητα. (δές τον «Ανασχηματισμό της εκπαίδευσης» πιο κάτω).

ανθρώπινου γένους, όλες είναι βέβαια ισοδύναμες, όταν τις αντιμετωπίζουμε με αρκετή προσοχή. Εκείνες, άλλωστε, των οποίων τ' αποτελέσματα παρουσιάζουν, στην αρχή, ένα ελάχιστο πρακτικό ενδιαφέρον, συνιστώνται, είτε από τη μεγαλύτερη τελειότητα των μεθόδων τους, είτε θεωρούμενες ως η απαραίτητη βάση όλων των άλλων. Είναι μια παρατήρηση στην οποία ειδικά θα μείνω στο επόμενο μάθημα(*).

Για να προλάβω, όσο το δυνατό, όλες τις παρερμηνείες — που δίκαια φοβάμαι — πάνω στη φύση ενός τόσο νέου μαθήματος σαν κι αυτό εδώ, πρέπει να προσθέσω συνοπτικά στις προηγούμενες ερμηνείες, όρισμένες παρατηρήσεις άμεσα σχετικές με την παγκοσμιότητα των ειδικών γνώσεων, που όρισμένοι άπερίσκεπτοι κριτές θα μπορούσαν να δουν σαν τάση της διδασκαλίας μου και η οποία αντιμετωπίζεται τόσο δίκαια, σαν έντελώς αντίθετη με το αληθινό πνεύμα της θετικής φιλοσοφίας(**).

Οι παρατηρήσεις αυτές θα έχουν, άλλωστε, το πιο σπουδαίο πλεονέκτημα να παρουσιάζουν το πνεύμα εκείνο κάτω από μια νέα ματιά, ικανή ν' αποτελειώσει τη διευκρίνιση της γενικής έννοιάς του.

* Δές την παράγραφο «Φυσική Ιεραρχία των επιστημών από 4 απόψεις ... »

** Ο θετικισμός δεν είναι το άθροισμα των επιστημονικών ειδικοτήτων, αλλά η σύνθεσή τους ή έστω η μεθοδικά οργανωμένη ιεραρχία τους. Ένας θετικιστής φιλόσοφος είναι «ειδικός των γενικοτήτων» (όπως θα πεί ειρωνικά ο Κλώντ Μπερνάρ) κι όχι λόγιος ή πολύγραφος. Η «τελική τάση που διακρίνει τις σύγχρονες κοινωνίες» είναι να φτάσουν στην «όλοτελα θετική κατάσταση ή την ηλικία της γενικότητας, με χαρακτηριστικό της μια νέα κανονική υπεροχή του πνεύματος συνόλου στο πνεύμα λεπτομερείας»

η) Πλεονεκτήματα τῆς διαίρεσης τῆς πνευματικῆς ἐργασίας.

Κατὰ τὴν πρωταρχικὴ κατάστασι τῶν γνώσεών μας, δὲν ὑπάρχει καμμιά κανονικὴ διαίρεσι στὶς διανοητικὰς ἐργασίας μας. Ὅλες οἱ ἐπιστῆμες καλλιεργοῦνται ταυτόχρονα ἀπὸ τὰ ἴδια πνεύματα.

Ὁ τρόπος αὐτὸς διοργάνωσι τῶν ἀνθρώπινων μελετῶν, ἀρχικὰ ἀναπόφευκτος καὶ μάλιστα ἀπαραίτητος, ὅπως θὰ συμβεῖ νὰ διαπιστώσουμε ἀργότερα, μεταβάλλεται σιγά-σιγά καθόσο ἀναπτύσσονται οἱ διάφορες τάξεις ἀντιλήψεων. Ἄκολουθώντας ἕναν νόμο μὲ προφανή ἀναγκαιότητα, κάθε κλάδος τοῦ ἐπιστημονικοῦ συστήματος κόβεται ἀνεπαίσθητα ἀπὸ τὸν κορμό, ὅταν ἔχει ἀρκετὰ ἀναπτυχθεῖ ὥστε νὰ δέχεται μεμονωμένη καλλιέργεια, δηλαδὴ ὅταν ἔχει φτάσει στὸ σημεῖο νὰ μπορεῖ νὰ ἀπασχολεῖ γιὰ χάρι τῆς καὶ μόνο τῆς μόνιμης δραστηριότητος ὀρισμένων εὐφυῶν ἀνθρώπων.

Καὶ πάνω στὴ διανομὴ αὐτὴ στὰ διάφορα εἶδη ἔρευνας καὶ ἀνάμεσα σὲ διάφορες κατηγορίες σοφῶν, ὀφείλουμε προφανῶς τὴν τόσο σπουδαία ἀνάπτυξη, στὶς μέρες μας, τῆς κάθε μιᾶς ξεχωριστῆς τάξης πάνω στὶς ἀνθρώπινες γνώσεις καὶ πού κανεὶ φανερὴ τὴν ἀδυναμία, στοὺς σύγχρονους, νὰ ἐπιδοθοῦν στὶς παγκόσμιες εἰδικὰς ἔρευνες, πού τόσο εὐκολὰ προσφέρονταν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Μὲ μιὰ λέξη, ἡ διαίρεσι τῆς πνευματικῆς ἐργασίας, ὅλο καὶ πιὸτελειοποιημένη, εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα χαρακτηριστικὰ προσόντα τῆς θετικῆς φιλοσοφίας(*).

* Ὁ «ἀθάνατος», «ὁ ἔξοχος διανοητὴς» Ἀδὰμ Σμῖθ, ἐκλαίκευσε τὴν ἔννοια τῆς διαίρεσι τῆς ἐργασίας. Ἀλλὰ τὴν περιόρισε πολὺ, κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Κόντ, στὶς «ἀπλὰς ὑλικὰς χρήσεις». Εἶναι, μαζὶ μὲ τὸν Σέι, ἕνας ἀπὸ τοὺς ἐλάχιστους σύγχρονους οἰκονομολόγους πού ἐκτίμησε ὁ Κόντ, σὲ βαθμὸ πού μαζὶ μὲ τὸ Χιούμ τοῦ ἐξέφρασε τὴν «εὐγνωμοσύνη του εἰδικὰ» γιὰ τὴν «πρῶτη του φιλοσοφικὴ ἐκπαίδευσι».

θ) Τὰ δυσάρεστα τῆς.

Ἀλλὰ, ἐνῶ ἀναγνωρίζουμε τὰ θαυμαστὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐν λόγῳ διαίρεσι, ἐνῶ βλέπουμε σ' αὐτὴν τὴν ἀληθινὴ θεμελιακὴ βάση τῆς γενικῆς διοργάνωσι στὸν πεπαιδευμένο κόσμον, εἶναι ἀδύνατον, ἀπὸ μιὰν ἄλλη πλευρά, νὰ μὴν μᾶς ἐκπλήξουν τὰ κυριώτερα δυσάρεστα πού γεννᾶ, στὴν τωρινὴ τῆς κατάστασι, μὲ τὶς ὑπέμετρα ἰδιαιτέρες ἰδέες πού ἀπασχολοῦν ἀποκλειστικὰ κάθε διανοητικὸ ἄτομον. Τὸ δυσάρεστο τοῦτο ἀποτέλεσμα εἶναι μᾶλλον ἀναπόφευκτό ὡς ἕνα σημεῖο, λόγῳ τοῦ ὅτι ἔχει κάποια συνάφεια μὲ τὴν ἀρχὴ ἀκριβῶς τῆς διαίρεσι. Δηλαδὴ, μὲ κανένα μέτρο, δὲ θὰ μπορέσουμε νὰ συναγωνιστοῦμε, κατὰ τὴ σχέση αὐτὴ τοὺς ἀρχαίους, στοὺς ὁποίους μιὰ τέτοια ἀνωτερότητα δὲν ἐξαρτιόταν κυρίως παρὰ ἀπὸ τὴ μικρὴ ἀνάπτυξη τῶν γνώσεών τους.

Μποροῦμε ὁμως, μοῦ φαίνεται, μὲ ἀνάλογα μέσα, ν' ἀποφύγουμε τὰ πιὸ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τῆς μεγαλοποιημένης εἰδικότητος, χωρὶς νὰ βλάψουμε τὴ ζωογόνα ἐπιρροή αὐτοῦ τοῦ διαχωρισμοῦ τῶν ἔρευνῶν. Κι εἶναι ἀνάγκη νὰ τὰ χρησιμοποιοῦμε μὲ σοβαρότητα. Γιατί, τὰ δυσάρεστα αὐτὰ πού, ἀπὸ τὴ φύση τους, τείνουν ν' αὐξάνονται διαρκῶς, ἀρχίζουν νὰ γίνονται πολὺ αισθητὰ. Σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία ὄλων, οἱ διαιρέσεις, φτιαγμένες μὲ μοναδικὸ στόχον νὰ τελειοποιηθοῦν οἱ ἐργασίες μας, ἀνάμεσα στοὺς διάφορους κλάδους τῆς φυσικῆς φιλοσοφίας, εἶναι τελικὰ τέχνητες(*).

Μὴν ξεχνᾶμε ὅτι, παρὰ τὴ μαρτυρία αὐτὴ, εἶναι ἤδη ἐλάχιστος ὁ κόσμος τῶν σοφῶν πού ἀγκαλιάζουν μὲ τὴ σκέψη τους ἀκόμη κι αὐτὸ τὸ σύνολον τῶν ἀντιλήψεων σχετικὰ μὲ

* Κρύβουν τὶς ἀμοιβαῖες σχέσεις ἀνάμεσα στὶς διάφορες ἐπιστῆμες καὶ παρεμποδίζουν τὴ συνεργασία τῶν διαφόρων σοφῶν. Ὡστόσο, ὁ Κόντ μοιάζει νὰ δέχεται ὅτι ταιριάζουν ἀυθόρμητα μὲ τὴν ταξινομήσι του (δὲς στὸ 2ο Μάθημα, τὴν πρῶτη ἀπὸ τὶς «Τέσσερες ἐφαρμογὰς τῆς ταξινομήσι τῶν ἐπιστημῶν»).

μιὰ μόνη ἐπιστήμη, πού ὡστόσο, μέ τή σειρά της, δέν εἶναι παρά ἓνα μέρος τοῦ ὅλου. Οἱ περισσότεροι ἤδη περιορίζονται ὀλοκληρωτικά στή μεμονωμένη θεώρηση ἑνός τμήματος λιγυπολύ ἐκτεταμένου μιᾶς ὀρισμένης ἐπιστήμης, χωρὶς νά ἀσχολοῦνται καί πολὺ μέ τή σχέση πάνω στίς εἰδικές αὐτές ἐργασίες καί τοῦ γενικοῦ συστήματος στίς θετικές γνώσεις.

Ἄς βιαστοῦμε νά θεραπεύσουμε τὸ κακό, προτοῦ γίνει πολὺ σοβαρό. Ἄς φυλαχθοῦμε μήπως τ' ἀνθρώπινο πνεῦμα καταλήξει στὸ νά χαθεῖ στίς λεπτομερειακές ἐργασίες (*). Ἄς μὴν προσποιούμεθα πὼς ἐδῶ βρίσκεται οὐσιαστικά ἡ ἀδύνατη πλευρά, ἀπὸ τὴν ὀποία οἱ ὀπαδοὶ τῆς θεολογικῆς καί τῆς μεταφυσικῆς φιλοσοφίας, μποροῦν ἀκόμη νά ἐπιτίθενται μέ κάποια ἐλπίδα ἐπιτυχίας στή θετική φιλοσοφία.

1) Ἡ θεραπεία τους : ἡ ὀργάνωση μιᾶς ξεχωρῆς τάξης εἰδικευμένης στίς γενικότητες.

Τ' ἀληθινὸ μέσο νά σταματήσουμε τὴ δηλητηριώδη ἐπίδραση, πού φαίνεται νά ἀπειλεῖ τὸ διανοητικὸ μέλλον, ὕστερ' ἀπὸ μιὰ τόσο ὑπερβολικὰ μεγάλη εἰδικεύση στίς ἀτομικές ἔρευνες, δὲ θά μποροῦσε νά εἶναι, βέβαια, τὸ νά ἐπανέλθουμε στήν ἀρχαϊκὴ σύγχυση τρόπου ἐργασίας, πού θά ἔτεινε νά ὀπισθοδρομήσει τ' ἀνθρώπινο πνεῦμα, καί πού, ἄλλωστε, σήμερα εὐτυχῶς ἔχει γίνει ἀδύνατο (**). Βρίσκεται, ἀντίθετα, στήν τελειοποίηση τῆς διαίρεσης τῆς ἐργασίας. Ἄρκει, πραγματικά, νά καταστήσουμε τὴ σπουδὴ πάνω στίς ἐπιστημονικές γενικότητες μιὰ ἀκόμη μεγάλη εἰδικότητα.

(*) Ὁ ἀναρχικὸς ἀτομικισμὸς εἶναι ἡ σύγχρονη «δυτικὴ ἀσθένεια», ἀπὸ τὴν ὀποία ὁ Κόντ προτιμοῦσε τὴν ἀνατολικὴν στασιμότητα ἢ ἐκείνην τοῦ Μεσαίωνα, πρὶν ἀπὸ τὴ μεταφυσικὴ τοῦ 14ου αἰῶνα.

(**) Ἄ ν α γ κ α ι ὀ τ η τ α τῆς προόδου (θές, στήν ἀρχή, τὸ «Νόμο τῶν τριῶν καθεστώτων» καί τὴν «Ὀμαδικὴ κι ἀτομικὴ ἐξέλιξη»).

Μία νέα τάξη ἀπὸ σοφοὺς, προετοιμασμένους γιὰ μιὰν ἀνάλογη μελέτη, χωρὶς νά ἐπιδίδονται στήν εἰδικὴ καλλιέργεια κανενὸς κλάδου τῆς φυσικῆς φιλοσοφίας, ἄς ἀσχοληθοῦν μοναδικά, παρατηρώντας τίς διαφορὲς θετικὲς ἐπιστήμες στήν τωρινὴ τους κατάσταση, μέ μοναδικὸ σκοπὸ νά καθορίσουν μέ ἀκρίβεια τὸ πνεῦμα τῆς κάθε μιᾶς τους, ν' ἀνακαλύψουν τίς σχέσεις καί τὸν εἰρμό τους, νά συνοψίσουν, ἂν εἶναι δυνατὸ, ὅλες τίς ἀρχές τους σὲ ἐλάχιστο ἀριθμὸ ἀπὸ κοινὲς ἀρχές, συμμορφούμενοι ἀδιάκοπα μέ τὰ βασικὰ ἀξιώματα τῆς θετικῆς μεθόδου.

Παράλληλα, οἱ ἄλλοι σοφοί, προτοῦ ἐπιδιοθοῦν στίς δικές τους εἰδικότητες, νά εἶναι ἱκανοὶ στὸ ἐξῆς, ὕστερ' ἀπὸ κάποια σπουδὴ πάνω στὸ σύνολο τῶν θετικῶν γνώσεων, νά ἐπωφελοῦνται ἀμέσως ἀπ' τὰ φῶτα πού ἔδωσαν οἱ ἀφοσιωμένοι στίς γενικότητες σοφοὶ καί ἀπὸ ὑπαμοιβὴ νά ἐπανορθῶνουν τ' ἀποτελέσματά τους, κατάσταση πραγμάτων τὴν ὀποία οἱ σύγχρονοι σοφοὶ πλησιάζουν φανερὰ μέρα μέ τὴ μέρα.

Ὅταν οἱ δύο τοῦτες μεγάλες προϋποθέσεις ἐκπληρωθοῦν —καί εἶναι προφανές ὅτι μποροῦν— ἡ διαίρεση τῆς ἐργασίας στίς ἐπιστήμες θά φθάσει, ἀκίνδυνα, τόσο μακριὰ ὅσο ἡ ἀνάπτυξη τῶν διαφόρων τάξεων γνώσης θά ἀπαιτήσῃ.

Ὅταν μιὰ τάξη, μόνη της, ἐλέγχεται ἀσταμάτητα ἀπ' ὅλες τίς ἄλλες, ἔχοντας σὰ λειτουργία διαρκὴ τὴ σύνθεση κάθε νέας εἰδικῆς ἀνακάλυψης μέ τὸ γενικὸ σύστημα, τότε δέν θά φοβόμαστε μήπως κάποια ὑπέρμετρη προσοχὴ στίς λεπτομέρειες μᾶς ἐμποδίσῃ ποτὲ νά δοῦμε τὸ σύνολο (*). Μὲ μιὰ λέξη,

(*) Ἡ «τάξη» αὐτὴ τῶν σοφῶν ἢ φιλοσόφων θ' ἀποτελέσει τὴν θετικὴ «πνευματικὴ ἐξουσία», τοποθετημένη στήν «κοσμικὴ ἐξουσία» τῶν βιομηχάνων καί τραπεζιτῶν. Ἄλλὰ ὁ Κόντ θ' ἀρνήθεῖ τὸ πλησιασμὰ της στοὺς ὑπέρμετρα εἰδικευμένους σοφοὺς, οἱ ὀποῖοι, ὅπως ἔλεγε κι ὁ Στιούαρτ Μιλ, εἶναι ἱκανοὶ νά ἰδρῦσουν μοναχὰ τὴ σχολαστικοκρατία τοῦ δυτικοῦ μανδαρινάτου.

ή σύγχρονη διοργάνωση του κόσμου των σοφών θα είναι απ' τή στιγμή αυτή όλότελα βάσιμη και θα τής απομένει μοναχά ν' αναπτυχθεί άπεριόριστα, διατηρώντας πάντα τὸ χαρακτήρα της.

Ὁ σχηματισμός ἔτσι, με τή μελέτη τῶν ἐπιστημονικῶν γενικοτήτων, ἑνὸς εὐδιάκριτου τμήματος τῆς μεγάλης πνευματικῆς ἐργασίας, θά εἶναι ἀπλῶς ἡ ἐξάπλωση τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἴδιας ἀρχῆς τῆς διαίρεσης πού διεχώρισε διαδοχικά τις διάφορες ειδικότητες. Γιατί, ἐφόσον οἱ διάφορες θετικές ἐπιστήμες ἀναπτύχθηκαν λίγο, οἱ ἀμοιβαῖες σχέσεις τους δὲν μποροῦσαν νὰ ἔχουν ἀρκετὴ σημασία ὥστε νὰ δώσουν τόπο, τουλάχιστον με κάποιο διαρκή τρόπο, σὲ μιὰ ἰδιαίτερη τάξη ἀπὸ ἐργασίες καί, ταυτόχρονα, ἡ ἀναγκαιότητα τῆς νέας αὐτῆς μελέτης, ἦταν ἀρκετὰ λιγότερο ἐπείγουσα. Σήμερα ὁμως, κάθε μιὰ ἀπὸ τις ἐπιστήμες ἔχει λάβει χωριστὰ ἀρκετὴ ἔκταση, ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ δώσει θέση ἡ ἐξέταση τῶν ἀμοιβαίων σχέσεών τους σὲ συνεχεῖς ἐργασίες, τὴν ἴδια ὥρα πού ἡ νέα τούτη τάξη μελετῶν, γίνεται ἀπαραίτητη στὸ νὰ προβλέψουμε τὴ διασπορά στις ἀνθρώπινες ἀντιλήψεις.

Νὰ με ποῖο τρόπο ἀντιλαμβάνομαι τὸν προορισμὸ τῆς θετικῆς φιλοσοφίας μέσ' τὸ γενικὸ σύστημα τῶν καθαρὰ θετικῶν ἐπιστημῶν. Αὐτὸς ἄλλωστε εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς διδασκαλίας αὐτῆς.

A. Compte

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΤΕΣΣΕΡΕΣ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΤΟΥ ΘΕΤΙΚΙΣΜΟΥ

I. Ο ΘΕΤΙΚΙΣΜΟΣ ΥΠΟΣΧΕΤΑΙ ΤΕΣΣΕΡΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Τὴν ὥρα πού προσπάθησα ἤδη νὰ καθορίσω, ὅσο μποροῦσα ἀκριβέστερα, με τούτη τὴν πρώτη ματιά, τὸ γενικὸ πνεῦμα ἑνὸς μαθήματος θετικῆς φιλοσοφίας, πιστεύω ὅτι πρέπει, γιὰ νὰ δώσω σὲ τοῦτο τὸν πίνακα ὅλο του τὸν χαρακτήρα, νὰ ἐπισημάνω τὰ κύρια γενικὰ πλεονεκτήματα μιᾶς τέτοιας ἐργασίας, ἐὰν οἱ βασικὲς προϋποθέσεις ἐκπληρώνονται, σχετικὰ με τις προόδους τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος. Θὰ περιορίσω τὴν τελευταία σειρά παρατηρήσεων στὴν ἔνδειξη πάνω σὲ τέσσερις βασικὲς ἰδιότητες.

α) *Λογικὴ ἢ ἀντικειμενικὴ ἐρευνα τῶν νόμων τοῦ πνεύματος.*

Ἀρχικά, ἡ μελέτη τῆς θετικῆς φιλοσοφίας, θεωρώντας τ' ἀποτελέσματα τῆς δραστηριότητος ἀπ' τις πνευματικὲς μας ἰκανότητες, μᾶς δίνει τὸ μόνο ἀληθινὸ λογικὸ μέσο νὰ καταστήσουμε προφανεῖς τοὺς λογικοὺς νόμους τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, πού ἀναζητήθηκαν ἕως σήμερα ἀπὸ δρόμους τόσο ἐλάχιστα ἰκανοὺς νὰ μᾶς τοὺς ἀποκαλύψουν.

Γιὰ νὰ ἐξηγήσω ὅπως ἀρμόζει τὴ σκέψη μου πάνω σ' αὐ-